

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE*

Hikmet KORAŞ**

ÖZET

Adriyatikten Çin Seddine uzanan geniş bölgede yirminin üzerinde Türk yazı dili, farklı varyantlarıyla üç farklı alfabe ile yazılmaktadır.

20. asra, aynı alfabeyi kullanan iki farklı yazı dili ile giren Türk dili, uygulanan politikalar ve alınan siyasi kararlarla 20 asrın sonunda çok farklı yazı dillerine sahip olmuştur.

19. yüzyılda esaslarını Çarlık Rusyasının belirlediği dil politikaları, dağılan Sovyetler Birliği döneminde acımasız bir şekilde uygulanmış, yaratılan sun'i yazı dilleri Türk dünyasını birbirini anlamaz hale getirmiştir. Diğer taraftan Sovyetler Birliğinin etnik ve bölgesel milliyetçiliği teşvik ve kışkırtması sınırları keskinleştirirken kardeş toplulukları birbirinden uzaklaştırmıştır. Uygulanan bütün politikalar ve alınan siyasi kararlara rağmen Türk topluluklarının kullandıkları lehçelerde geçmişteki ortak bir hayattan süzülüp gelen müşterek kelimeler sayılamayacak kadar çoktur.

İnsan vücuduyla ilgili organ isimleri, akrabalık terimleri, zamirler, unvanlar, sayılar, zarflar ve yer-yön isimleri, zaman ve zamanla ilgili kullanılan kelimeler, hayvan ve hayvancılıkla ilgili terimler, tarım ürünleri ve tahıl-bakliyat isimleri, meyve-sebze ve bitki isimleri, yiyecek ve yemek isimleri, maden-mineral gibi değerli taş isimleri, alet-edavat ve üretilmiş nesne isimleri, inanışla ilgili terimler, sıfatlar, renk isimleri, edatlar, fiiller ve alıntı kelimelerin çoğu ile atasözleri ve deyimler hala ortaklık arz etmektedir. Üzerinde durulup işlenecek bu müşterekler uzak coğrafyalardaki aynı kökten gelen ve aynı dili konuşan insanları birbirine yakınlaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk lehçeleri, Türk yazı dilleri, ortak kelimeler, organ isimleri, akrabalık isimleri, ortak atasözleri

* Bu makale, Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi tarafından düzenlenen "Köptildilik: Özekti Meseleleri Men Bolaşağı 17-18 Mayıs 2012" sempozyumunda sunulan "Türkçe Konuşan Halkların Dillerindeki Müşterekler" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ÇTLE Bölümü hikmetkoras@nigde.edu.tr

COMMON FEATURES OF THE TURKISH DIALECTS

ABSTRACT

Over twenty Turkish written languages spreading in the extensive region from Adriatic to the Great Wall of China were written with three different alphabets in different versions.

The Turkish language entered into the 20th century together with two different written languages using the same alphabet and possessed quite different written languages in accordance with policies and political decisions at the end of 20th century.

In the 19th century, language policies rules of which were determined by the Tsardom of Russia were conducted during the period of crumbling Soviet Russia mercilessly and artificial written languages led to the incomprehension problems among Turkish world. In other respects, the promotion and incitement of ethnical and regional nationalism by Soviet Union made the borders clearer and more explicit and accordingly made brother communities become more distant from one another.

In spite of all policies and political decisions, common words within the dialects of Turkish communities stemming from the common life in the past are beyond measure.

Organ names in relation to the human body, kinship terms, pronouns, titles, numbers, adverbs, adverbs of place, adverbs of time, words in relation to time, animal names and terms in relation to husbandry, agricultural products, names of crop and pulse, names of fruits, vegetables and plants, names of foods and dishes, names of precious stones such as mine and mineral, names of machine tools, lexicalization of object names, terms in relation to belief, adjectives, color names, prepositions, verbs, most of the borrowed words, proverbs and idioms still represent commonality to a certain extent.

This kind of common features to be discussed will enable human beings with the same origin and language in distant regions to get closer and draw near.

Key Words: Turkish dialects, Turkish written language, common words, organ names, kinship names, common proverbs

Türk dili, tarihî derinliği ile konuşuru ve yayıldığı alan dikkate alındığında dünyadaki sayılı dillerden birisidir. Bundan dolayı bu gün konuşulan ve pek çoğu yazı dili durumunda olan Türk lehçelerinin farklarını kesin hatları ile ortaya koymak oldukça zordur (Arat, 1987: 69-

149; Kaydarov-Orazov, 1999: 144)¹. Meseleye farkların ortaya konmasından ziyade müştereklerin tespiti şeklinde yaklaşmak daha akılcı ve bilimsel olacaktır. Ancak bu konuda samimi çalışan Türk kökenli veya yabancı pek çok bilim adamı yaptıkları çalışmanın bedelini hayatlarıyla ödemişlerdir (Buran, 2007: 258-266).

Aynı kökten gelen ve aynı kültürün mensubu olan Türk topluluklarının kullandıkları yazı dillerindeki müştereklerin tespiti, bu topluluklar ve toplulukların ülkeleri arasındaki ilişkilerde, özellikle gelecek için önem arz etmektedir. Batı ve Rus Türkolojisi, aynı kökten filizlenmiş Türk topluluklarının tarihi derinlikten gelen müştereklerini göz ardı ederek daha çok farklılıkların üzerinde durmuş, bununla yetinmeyip bizzat farklılıkları derinleştirmek için müdahale etmiş (Roy, 2005: 8-14, 42-49, 92-113, 116-120; Tecmiradov'dan naklen Ercilasun, 1993: 65-75) ve bunu gündeme taşımıştır (Zeynalov, 1993: 12, 14). Meselenin siyasî olduğunun farkına varmayan pek çok Türk bilim adamı da yeni bir şeyler keşfetmenin sarhoşluğu ile sürekli yeni farklar bulmanın gayreti içinde olmuştur.

Teşekkülünden 11. asra kadar kesintisiz tek bir yazı dili olarak var olan Türk dili, 13. asra kadar sadece bir konuşma dili olan (Aydoğdu, 2009: 55-81; Çoban, 2005) Oğuzcanın yazılmaya başlamasıyla iki yazı dili haline gelmeye başlamış (Karamanlıoğlu, 1986: 23; Ercilasun, 1993: 56-64; Akar, 2005: 130, 239), 15. asırda batıda Oğuzcanın yazı dili olması ve doğuda Çağataycanın doğu Türklüğünün müşterek yazı dili haline gelmesiyle (Caferoğlu, 1984: 1-48; Karamanlıoğlu, 1986: 22-23) Türk dili 20. Asrın ilk çeyreğine iki yazı dili ile girmiştir (Ercilasun, 1993: 56-66; Togan, 1981: 486-506).

Çarlık Rusyasının Altay Misyonu adlı teşkilatı kurmasıyla başlattığı Türk Lehçelerini Kiril alfabesiyle gramerlerini yazıp yeni bir yazı dili haline getirme politikaları, Sovyetler Birliğinin kurulmasıyla sistematik hale getirilmiş ve 20. asrın başlarında konuşulan fakat yazılmayan Türk topluluklarının mahalli lehçeleri ile eserler verdirilmeye başlanmış (Togan, 1981: 486-506), asrın ilk çeyreğinden sonra sun'i olarak ardı ardına yeni Türk yazı dilleri ortaya çıkarılmıştır (Roy, 2005: 107-120; Togan, 1981: 486-490).

¹ 1806'da Adelung'la başlayan ve hala devam eden Türk dili ile ilgili tasnif denemelerini, fark ve benzerliklerin tespiti şeklinde yorumlamak mümkünse de bunun başarılı bir şekilde yapıldığını söylemek mümkün değildir. Arat, yaptığı tasnif denemesinde, kendisinden önce yapılan tasnifleri değerlendirirken, daha önce yapılan tasnif denemelerinin büyük bir kısmının tasnif olmaktan ziyade Türk topluluklarını coğrafi durumlarına göre sıralamadan ibaret olduğunu belirterek "*Türk şiveleri arasındaki esas farkların azlığından dolayı kavimler ile şive hudutları çok defa birleştiği için, bunlar ancak bir dereceye kadar şive tasnifi olarak telakki edilebilir, ...*" diyerek, tasniflerde abartılan farkların azlığına temas eder. (Arat 1987: 69-149); Kaydarov ve Orazov, bu hususa "*Türk dillerinin belli bir gruba giren şiveleri ve ağızlarının kendi özelliklerini koruyarak farklı gruplar içerisinde görülmeleri de mümkündür.*" cümleleriyle temas eder (Kaydarov-Orazov 1999: 144).

Bugün bağımsız birer ülke olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan başta olmak üzere, Rusya ve Çin sınırları içinde kalan ve muhtar durumda olan Türk topluluklarının kullandığı ayrı ayrı Türk yazı dilleri ve bu yazı dillerinin ayrı yarı alfabeleri mevcuttur.

Mevcut Türk devlet ve toplulukları için bu gün en önemli mesele, birbirini anlama, hatta doğru anlama meselesidir. Çünkü Türkiye Türkolojisinde, bilimsel anlamda genel olarak, Türkiye dâhil, konuşulan bütün Türk topluluklarının konuştuğu diller birer lehçe olarak kabul edilmekte ve bunlar yaşadıkları coğrafya veya etnik isimlendirmeye birlikte Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Karaçay-Malkar Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Uygur Türkçesi, Tuva Türkçesi vb şekilde isimlendirilmektedir². Özellikle bağımsızlığını kazanmış Türk topluluklarının bilim adamları ve politikacıları ile Türkiye'den de bazı bilim adamları, bu isimlendirmeye karşı çıkarak lehçe yerine dil kelimesini tercih etmekte, Türkiye'de kullanılan Türkçe için Türk dili isimlendirmesini kullanarak diğerleri için Azerbaycan dili, Kazak dili, Kırgız Dili, Özbek dili, Türkmen dili, Uygur dili gibi isimlendirmeyi tercih etmektedirler³. Jorma ise dil mi diyalekt mi tartışmasının çok karmaşık bir konu olduğunu, bundan dolayı yeryüzündeki dillerin sayısının da kesin olarak bilinmediğini belirterek, "*dil mi, yoksa diyalekt mi; bu, çoğunlukla siyasî seçime veya buyruğa göre değişiklik gösterir.*" ifadesiyle, meselenin bilimsel olmaktan ziyade siyasi olduğuna işaret eder (Jorma, 1999: 43).

² Bu konunun Türkiye'de hala tartışma konusu olduğunu belirtmek lazımdır. Türkiye'den Reşit Rahmeti Arat, Muharrem Ergin, Şinasi Tekin, A. Bican Ercilasun vb bilim adamları Türk topluluklarının kullandıkları dilleri birer lehçe veya şive kabul ederken Talat Tekin gibi bazı bilim adamları da Türk topluluklarının tamamını bir Türk Dilleri ailesi ve her birini de ayrı birer dil kabul etmektedir. Türkiye'de devam edip giden bu tartışmanın temelinde eski SSCB sınırları içinde yaşayan Türk topluluklarının konuşma dillerinin siyasî sebeplerle sun'i olarak, birbirlerini anlamalarını engelleme amacıyla yazı dili yapıldığı gerçeği yatmaktadır. Geniş bilgi için bk. Reşit Rahmeti (Arat 1976: 131-141; 1987: 69-149; 1987 325-332; Ergin, 2000: 10; Eren 1993: 82-83; T. Tekin 1997: 234-237; 1997: 238-247; 1997: 248-264; 1997: 265-270; 1997: 271-281; 1997: 352-368; Gerhard Doerfer, 1992); bu konuda Mehman Musaoğlu, Türkçe veya Türk dili ibareleri yerine Avrasya Türkçesi ibaresinin ortak terim olarak kullanılmasını teklif eder (Musaoğlu 2004: 53-81).

³ Talat Tekin, bahsi geçen tartışmada, bu gün bağımsız olan veya yarı bağımsız durumdaki Türk topluluklarının konuşmalarını bir dil olarak nitelendirir, ancak kendisinin dilbilimini esas alarak yaptığı bir tasnif ve sıralama kendi fikrini de çürütmektedir. Burada T. Tekin, lehçe veya şive teriminin yanlış kullanıldığını iddia ederek bunun yerine dilbilimde kullanılan şekilleri göstermekte ve halk ağzındaki kullanımdan hareketle Türk dilinin tasnifinde şive kelimesinin kullanılmasının uygun olmadığını savunur (T. Tekin 1997: 238-247).

Hâlbuki farklı konuşmaların yazıya aks etmediği ve bütün Türk topluluklarının ortak bir yazı dili kullandığı devirde (VI. yy ila XV. yy arası) bu yazı dilinin adı Türk dili veya Türkçedir. Türkiye dışındaki Türk toplulukları, bütün Türk halklarını ifade eden bu ortak üst kimlik ismini bir gurur meselesi yüzünden sadece Türkiye Türklüğüne bırakmakta ve kendileri bu üst kimlik isminin altında yer alan isimleri tercih etmektedirler. Türkiye Türklüğü açısından bakıldığında tek başına bu üst kimlik ismini kullanmak bir iftihar vesilesidir. Ancak akliselim bilim adamları, bu ortak üst kimlik ismini kullanmanın bütün Türk topluluklarının hakkı olduğunun şuuruyla bu isimlendirmeyi bilimsel olarak Azerbaycan Türklüğü, Azerbaycan Türkçesi; Kazak Türklüğü, Kazak Türkçesi; Kırgız Türklüğü, Kırgız Türkçesi; Özbek Türklüğü, Özbek Türkçesi; Türkiye Türklüğü, Türkiye Türkçesi; Uygur Türklüğü, Uygur Türkçesi şeklinde yapmaktadır.

Elbette günlük konuşma dilinde bu, yaşanan coğrafya veya etnik isimlendirme dikkate alınarak; Azerbaycanlı, Azerbaycan dili veya Azerîce; Kazak, Kazak dili veya Kazakça; Kırgız, Kırgız dili veya Kırgızca; Özbek, Özbek dili veya Özbekçe; Uygur, Uygur dili veya Uygurca şeklinde olabilmektedir. Günlük hayattaki sıradan insanların kullandığı bu isimlendirmenin bilimsel literatürde de bire bir aynını kullanmak, geçmişi ve ortak bir kökenden gelme gerçeğini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Ortak bir geleceği inşa ederken isimlendirme gibi basit bir meseleye takılıp tartışmayı sürdürmek, müşterek bir geleceği de karartmak anlamına gelir.

Müşterekleri farklarından daha çok olan Türk topluluklarının dillerindeki müştereklerin bilinmesi, birbirini daha kolay anlama ve köklerini hatırlama anlamında önemlidir. Türk dili ile konuşan halkların müştereklerinin çoğu, yaşadıkları benzer coğrafya ve coğrafi şartlarla hayat tarzı ve bunun doğurduğu ortak hayat görüşünden ortaya çıkan kelimelerdir⁴. Ancak bunların daha kolay anlaşılması için anahtar olabilecek bazı fonetik hadiselerin mutlaka bilinmesi gerekir (Emre, 1949). Türk dili ile konuşan bütün toplulukların ortak bir yazı dili kullandığı Eski Türkçe dönemini esas alarak, mutlaka istisnaları olan bu değişimleri şöyle sıralamak mümkündür⁵:

⁴ Jankowski, müşterekleri; Tarihi ortaklık ve ortak tarihi edebi dil, Bölgenin benzer coğrafi ve iklim şartları, benzer siyasî durum, , Dil etkileşimi, İslam etkisi, Farsçanın, Türkiye Türkçesinden farklı etkisi ve Son dönem Rusçanın etkisi başlıklarında değerlendirir. Bu başlıklardan bazıları bütün Türk dünyasının müştereklerinin tespitinde de kullanılabilir müştereklerdir (2010: 131-142).

⁵ Bu başlıkta verilen örnekler, Ahmet Buran-Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ 1999 adlı kitabın ilgili bölümlerinden alınmıştır.

1. Oğuz grubu Türk şiveleri, Kıpçak ve Karluk grubu Türk şivelerinin bazı istisnalarla muhafaza ettiği Türkçe kelimelerde Eski Türkçedeki kelime başı ön damak k- ünsüzünü, bazı istisnaları olmakla birlikte⁶ (Kartallıoğlu, 2007: 180), ön damak g- ünsüzüne dönüştürür.

gel-<kel-, geri-< kirü, göz-<köz, gör-<kör-, gerek-<kerek, keräk; güreş-<küreş, küräş; küres; göl-<köl, gün-<kün, gül-<kül-, giriş-<kiriş; getir-<keltir-, gelin-<kelin

2. Oğuz grubu Türk şiveleri, Kıpçak ve Karluk grubu Türk şivelerinin bazı istisnalarla muhafaza ettiği Türkçe kelimelerde Eski Türkçedeki kelime başı t- ünsüzünü d- ünsüzüne dönüştürür⁷.

dağ-<tav, tag, too; demir-<temir, temür, timer; dil-<til, tél, dokuz-<tokuz, tokız, tugız; düş-<tüş-; dört-<tört; düş-<tüş, dur-<tur-, düzelt-<tüzät-, duman-<tumân, deri-<teri, damar-<tâmir

3. Oğuz grubu Türk şivelerinin koruduğu veya düşürdüğü kelime başındaki y- ünsüzü ile başlayan Türkçe kelimelerdeki y- ünsüzünü Kıpçak grubu Türk şiveleri tamamen, Karluk grubu Türk şiveleri kısmen c- veya j- ünsüzüne dönüştürür.

yaş/caş, col/yol, yahşi/cakşı, caksı; yok/cok, yürek/cürök, yer/cer, cir; yıl/jıl, yaz-/jaz-, yat-/jat-, yel/jel, cil; yakın/jakın, yakın/jakın, yiğit/jigit, yurt/jurt, yük/jük, yetiş-/citeş-, yem/cim, yedi/cide. Karluk grubu şivelerinden Özbek Türkçesinde y-'li şekiller kullanılırken bu durum Uygur Türkçesi için her iki şekilde kullanılmaktadır, ancak ilk hecesi dar olan ünlülerde görülür. yıl/yil, jil; yurt/yurt, jurt, yiğit/yigit, yirmi/yigirme, jigirme, yürek/jürek, yetim/yitim, jitim.

4. Oğuz grubu Türk şivelerinde genellikle düşen birle/bile edatı ve bolmak yardımcı fiilindeki kelime başı b- ünsüzü, Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesi (Kara 2001: 18)⁸ ile Kıpçak ve Karluk şivelerinde korunur. ile/bile, birle; ol-/bol-

5. Türkmen Türkçesi hariç(Kara, 2001: 18) Oğuz grubu Türk şivelerinde v- ünsüzüne dönüşen Eski Türkçedeki kelime başı b- ünsüzü Kıpçak ve Karluk şivelerinde korunur.

var-<bâr, var-<bâr-, ver-<ber-, bir-

⁶ Azerbaycan Türkçesi, kelime başındaki ön damak k- ünsüzleri konusunda Türkiye Türkçesi ile mukayese edildiğinde farklı bir durum arz eder. Türkiye Türkçesinde ön damak g-'si ile başlayan bazı kelimeler Azerbaycan Türkçesinde ön damak k-'si ile, k- ile başlayan bazı kelimeler ise g- ile başlar (Kartallıoğlu 2007: 180).

⁷ Türkmen Türkçesinde kelime başındaki ön damak t- ünsüzlerinin bir kısmı ön damak d- ünsüzüne dönüşürken bir kısmında korunmuştur bk. (Kara 2001: 21).

⁸ Kuzey-doğu Türkçesiyle onun devamı durumundaki Türk lehçelerinde korunan, Oğuz grubu Türk lehçelerinin batı kolunda v-'ye dönüşen veya düşen Eski Türkçedeki kelime başı b- ünsüzü Türkmen Türkçesinde korunmuştur, bk. (Kara 2001: 18).

6. Türkiye Türkçesinde b- ile başlayan Eski Türkçedeki bazı kelimelerdeki kelime başı m- ünsüzü Oğuz grubundan Azerbaycan (Doğan, 2007: 6) ve Türkmen (Kara, 2001: 20) Türkçeleri ile Kıpçak ve Karluk grubu Türk şivelerinde korunur.

ben<men, min; bin<min, miñ, ming; buna<muna, boynuz<muynuz, boncuk<moncuk, monçak; bin-<min-, mün-; bengi<mängü, beyin<miyâ, buz<muz, bayram<meyrem, beniz<meñiz, boyun<muyın,moyın; bıyık<mıyık, bencil<minçél, bun<moñ, burun<murın

7. Oğuz grubu Türk şivelerinde, bazı istisnalarla, Türkçe kökenli kelimelerde bulunan c sesi Kıpçak ve Karluk grubu Türk şivelerinde ç'dir.

Cengiz/Çingiz, Çingiz; kucak/kuçak, acı/aççık, yolcu/yolçı, yulçı; gecik-/keçik-, sekizinci/sekkizinçi, gece/keçe, gecik-/keçik-, gelecek/kileçek, alıcı/aluçı

8. Oğuz grubu Türk şivelerinden Türkiye ve Azerbaycan Türkçeleri hariç diğer Oğuz grubu şiveleriyle Kıpçak ve Karluk grubu Türk şiveleri bazı kelime ve eklerdeki nazal n ñ/ng ünsüzünü korumuşlardır. Bu ünsüz Türkiye Türkçesinde de ağızlarda hala yaşamaktadır.

9. Kıpçak ve Karluk grubu şiveleri Eski Türkçedeki kelime sonu ve eklerdeki g/ğ ünsüzlerini korumuşlardır. Bu g/ğ ünsüzleri Oğuz grubu şivelerinde düşer.

10. Eski Türkçedeki kelime sonu ve eklerdeki -g/-ğ, ve g/ğ ünsüzleri Özbek ve Uygurcada korunmuş, diğer bütün Türk dillerinde ise düşmesine rağmen bazı eklerde ve kelimelerde izleri kalmıştır.

11. Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki f ünsüzü Karluk grubu Türk lehçelerinde genel olarak, Kıpçak grubu Türk lehçelerinde bazı istisnalarla p sesine dönüşmüştür.

Yukarıda saydığımız fonetik hususların, sahaya inildiğinde mutlak ayrılıklar olmadığı görülür. Çünkü bir yazı dili için verdiğimiz hükümler, aynı yazı dilinin ağızlarında ve şivelerinde genel temayülün dışına çıkıp, çok uzak bir coğrafyadaki diğer Türk lehçesiyle benzerlik gösterebilmektedir. Bundan dolayı bugünkü Türk dillerinde aranacak müşterekler daha çok kelimeler ve cümle içinde bunların sıralanışı, ekler ile kelime gruplanmaları (deyimler), hayat anlayışı ve bunun dile aksetmiş şekli olan atasözleri ve deyimler olacaktır.

Müşterek temel kelimeleri ise çok önceki zamanlarda müşterek bir hayatı yaşamanın ve müşterek bir yazı dilini kullanmanın olmazsa olmazı kabul etmek gerekir. Uzun zamandır çok uzak coğrafyalarda yaşıyor olursa bile ortak bir hayatı paylaşma döneminin kanıtları kök halindeki fiil ve isimler, onlardan türemiş ortak veya benzer şekilde türemiş kelimelerle,

organ adları, akrabalık isimleri, sosyal hayatla ilgili olan kelimeler, hayat alanı, hayat tarzını yansıtan kelimeler (hayvan, bitki isimleri ile barınma ve barınak, tabiat, tahıl, alet ve nesne isimleri), zaman ifade eden kelimeler, inançla ilgili olan kelimeler, gramer kategorisinde değerlendirilen müşterek kelimeler [zamirler, zarflar, edatlar, bağlaçlar, sıfat veya sıfat olarak kullanılacak kelimeler (renkler, sayılar)], ortak medeniyet dairesinde Arapça ve Farsçadan alınmış müşterek kelimeler şeklinde tasnif etmek mümkündür.

Sözlük, Türkiye Türkçesinde kullanılan kelimelere diğer Türk lehçelerinin kullandığı kelimeler karşılık verilerek hazırlanmıştır. Bazı madde başları Türkiye Türkçesinde alıntı bir kelime iken diğer Türk lehçelerinde Türkçeleri kelimeler karşılık olarak verilmiştir. Bu durumda olan kelimelerin Türkçe karşılıkları da Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Bunlardan bazılarında Türkiye Türkçesine ilaveler yapılmış bazılarında dokunulmamıştır⁹.

Değişik başlıklar altında oluşturulan tablolar incelendiği zaman , tabloya bakanlar diğer Türk lehçelerinde kullanılan pek çok kelimenin Türkiye Türkçesinde kullanıldığı halde zikredilmediğine hayıflanacaktır. Aslında benzer durum diğer Türk lehçeleri için de geçerlidir (Koraş, 2013: 105-114).

Taradığımız sözlükte gördüğümüz eksiklerin dile getirilmesinin bir kasıt olduğu sanılmamalıdır. Bu, daha önce yapılması planlanan ancak bir türlü gerçekleştirilemeyen Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk devletlerinin ortaya çıkması ile aceleyle getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum sözlüğün Söz Başı kısmında A. B. Ercilasun tarafından da paylaşılmaktadır (Ercilasun, 1991: X-XIII).

1. Organ ve Organlarla İlgili Kelimeler

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
ağız	ağız	ağız	avız	öz	avız	avız	ağız	eğiz
alın	alın	alın; mañlay	mañday	mañday; peşene	mañlay	mañgay	manglay; peşane	mañlay; peşane

⁹ Tespit edilen müşterek kelimeler A. Bican Ercilasun başkanlığında hazırlanan "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991" kitabından alınmış, başka lehçe sözlükleri ayrıca gözden geçirilmemiştir; kelime kökenlerinin tespiti ise "Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 2005" dikkate alınarak verilmiştir. Bazı kelimeler verilirken, karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde verilmemiş bazı kelimeler madde başının altına tarafımızdan ilave edilmiştir.

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

aşık	aşığ	aşık	asık	aşık; çükö	sämây höyegi	aşık söyegi	aşık	oşuk
ayak	ayag	āya	ayak	ayak but	ayak	ayak	āyāk	ayak
bacak	bacag	büt	ayak	but	ayak bot	ayak/bot	āyâq	ayak/put
bağır; göğüs; döş	köks; sine	döş; kükrek	kökirek; kevde	kökürök	kükkräk; tüş	kükrek; tüş	kökräk	kökräk; mäydä
bağırsak	bağırsag	içeğe	işek	içegi	isäk	içäk içägi	içäk	üçây
baldır	baldır	baldır	baltır	baltır	baltır; baltır iti	baltır; baltır iti	bâldır	paçak; pakaçak
baş	baş	baş	bas	baş	baş	baş	bâş	baş
baş parmak	baş barmag	başam barmak	bas barmak	baş barmak	baş barmak	baş barmak	bâş bârmâq	baş barmak
beden	bädän	beden	dene	beden; dene	tän; kävzä	tän; gävdä	bädän; tänä	bädän
ben (yüzdeki)	xal	meñ	meñ; kal	meñ; kal	miñ	miñ	meng; xâl	mäñ
beniz	bäniz	meñiz	öñ; bet; jüz	bet; cüz	yöz; bit	yöz;bit	yüz; bet	mäñiz
bel	bel	bil	bel	bel	bil	bil	bel	bal
bet; yüz	üz; sifät; beniz	yüz	bet; jüz	bet; cüz	bit; yüöz	bit; yöz	bet; yüz	bät; yüz
bilek	biläk	bilek	bilek	bilek	şavşak; biläzik	biläzik söyägi	biläk	biläk
bıyık	biğ	murt	mıyık; murt	murut; moylo	mıyık	mıyık	moylâv	burut; moylav
boğaz	boğaz	boğaz	tamak; alkım; sağak; öñeş	tamak	boğaz; tamak	buğaz; tamak	tâmâq; hâlküm	boğaz; tamak
boy (vücut)	boy	boy	boy	boy	buy	buy	boy	boy
boyun	boyun	boyun	moyın	moyun	muyın	muyın	boyün	boyun
böbrek	böyräk	bövrek	büyrek	böyrök	böyör	böyir	büyräk	böräk
böğür	böyür	bövür; bıkın	büyir	kaptal	yan; kabırğa	yan; kabırğa; yantık	yân	yan; biqin

Hikmet KORAŞ

burun	burun	burun	murun	murun	moron; tanav	borın; tanav	burun	burun
but	bud	büt	but/san	san	bot iti	bot/iti	sân	san
ciğer	ciyâr	ciğer; bağır	bavır	bör	bavır	bavır	cigâr; bağır	cigâr; beğir
çapak	ziğ	çılıpık	bılışık	çılıpak	küz irini	küz irini	şılıpıq	çapak
çehre	çöhrâ; üz	yüz	pişin; bet; jüz	cüz; bet	yöz; bit; kiyâfât	yöz; bit; kiyâfât	çehrâ; bet	çährâ; yüz; bet
çene	çânâ	eñek	iyek	êk	iyäk	iyäk	iyäk	iñäk; sakak
dalak	dalag	dâlak	talak; kökbavır	kökbör	talak	talak	tâlâq	tal; karaciger
damak	damag	kentlevük	tañday	tañday	añkav	zur şişâ	kättâ şişâ	yoğan bodulka
damar	damar	damar	tamır	tamır	tamır	tamır	tâmir	tomur
değirmi (yüz)	dâyirmi	teğelek	döngerek; teğirşik; tegersşik	toğolok	tüñäräk; yomoro	tügäräk; yomrı	tögäräk; dumalâq; yumalâq	dügläk
deri	dâri	deri	teri	teri	tiri	tiri	teri	terâ
dirsek	dirsäk	tirsek	şıntak	çıkanak	tirhäk	tirsäk	tirsäk	câyñäk
diş	diş	diş	tis	tiş	tiş	tiş	tiş	tiş/çiş
diz	diz	diz	tize	tize	tiz	tiz	tizzâ	tiz
dudak	dođag	dödak	erin	erin	irin(zar)	irin(lâr)	lâb	lâv; kalpuk
duygu	duyğu	duyğı	tüysik; sezim; sezik	tuyum; sezim	toygo; hiziv	toyğı; sizü	tuyğu; his; sezgit	tuyğu; sezgi; hiş
döş	döş	döş	tös; kökirek	töş	tüş; kökräk	tüş; kükräk	töş	töş
eklem	oynak; bänd; buğum	boğun	buvın	mün	bıvın	bun	boğın	boğum; ögâ
el	äl	el	kol	kol	kul; kul suğı	kul; kul çuğı	qol	äl; kol
göbek	göbek	göbek	kindik	kindik	kindik	kindik	kindik	kindik
gövde	gövdâ; bädân	gövrâ	kevde; tulğa	tulku; tulkuboy	gävdâ; bädân	gävdâ; bädân	gävdâ	gävdâ; bädân
göz	göz	göz	köz	köz	küz	küz	köz	köz
göz kapağı	göz gapağı	gâbak	kabak	köz terisi	küz kabağı	küz kabağı	qâvâq	köz kapiğı

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

göz yaşı	göz yaşı	gözyaş	köz jası	köz çaşı	küz yaşı	küz yaşı	yâş	köz yaşı
ilic	ilic	yilic	jilic mayı; julın	cilic mayı çuçuk	yilic; yilic mayı	cilic; cilic mayı	ilic	ilic
kaburğa; eye/eyeği kemiği	gabırğa	gapırğa	kabırğa	kabırğa	kabırğa	kabırğa	qâburğa	kovurğa
kalça	omba	yânbaş; bıkn	san	san	bot; yanbaş	bot; yanbaş	sân	yañpaş
kan	gan	gân	kan	kan	kan	kan	kân	kan
karın	garın	garın	karın; askazan	karın; aşkazan	karın; korhak	karın; korsak	kârin	qerin
karış	garış	garış	karıs	karış	karış	karış	kariç	ğeriç
kasık	gasıg	gâsık	şap	çat; çap	kasık	kasık	çât	çat; pat
kaş	gaş	gâş	kas	kaş	kaş	kaş	kâş	kaş
kemik	sümük	süñk	süyek	søk	höyäk	söyäk	süyäk	söñäk; süyäk; üstixan
kıkırdak	gıgırdag	kekirdevük	şemirşek; siñir	kemirçek	kimirsäk	kimirçäk	tâğay	kömüçek
kirpik	kirpik	kirpik	kirpik	kirpik	kirpik	kirtik	kiprik	kirpik
kol	gol	gol	kol	kol	kul	kul	kol	kol
koltuk	goltug	goltuk	koltık	koltuk	kultık	kultık	koltuk	koltuk
kucak	gucag	gucak	kuşak	kuçak	kosak	koçak	kuçäk	kuçak
kulaç	golac	gulaç	kulaş	kulaç	colas	kolaç	kulâç	ğulaç
kulak	gulag	gulak	kulak	kulak	kolak	kolak	kulâk	kulak
kursak	gursag	garın	kursak; karın	kursak; karın	korhak; karın/is	korsak; karın/iç	kursäk; kârin	kosak
küçük dil	dilçäk	kiçi dil	tilşik	kiçkine til	bäläkây til	kiçi til; kiçkinä til	tilçä; läklük	kiçik til
meme	mämä	emcek	eşmek; jelin	emçek	imsäk; yilin	imçäk; cilin	emçäk; yelin	ämçäk; yelin
mide	mä'dä	aşğazan	askazan	aş kazan	aşkazan; karın	aşkazan; karın	medä; aşğazân	aşkazan
omurga	onurğa	oñurğa	omırtka	omurtka	umırtka; umırtkalık	umırtka; umırtkalık	umurtka	omurtka
omuz; çiğın	omuz; çiyin	umuz; çiğın	ıyık	iyin	kulbaş; iñbaş; yavırn; yilkä	cilkä; iñbaş; kulbaş	omiz; yelkä	omuz; mürä
orta parmak	orta barmag	orta barmak	ortan kol	ortan	urta barmak	urta barmak	ortä bärmäq	207turta kol

Hikmet KORAS

öd	öd	öt	öt	öt	üt	üt	öt	öt
ökçe	daban	ökce	ökşe	ökçö	üksä	ükçä	ökçä	ökçä; päşnä
parmak	barmag	barmak	barmak; savsak	manca	barmak	barmak	barmâq	barmak
saç	saç	saç	şaş	çaç	säs	çäç	sâç	çaç/saç
sırt	sırt	arka	arka; art	bel; arka	arka; hırt	arka; sırt	ârqa	arka
ten	tän	ten	tän	ten/dene; beden	tän; gävdä	tän; gävdä	tänä; bädän	tän; bädän
ter	tär	der	ter	ter	tir	tir	ter	tär
tırnak	dırnag	dırnak	tırnak	tırmak	tırnak	tırnak	tirnâq	tirmak; tiymak
tok	tox	dok	tok	tok	tuk	tuk	tok	tok
topuk	topug	topuk; ökçe	tobık	soğonçok	tubık; üksä	tubık; ükçä	topık; tävän	topuk; tapan
yanak	yanag	yañak	jak	cäk	yañak	yañak	yânâk	yañak; mäñiz
yürek	üräk	yürek	jürek	cürök	yöräk	yöräk	yüräk	yüräk; jüräk
yüz	üz	yüz	jüz; bet	cüz; bet	bit; yöz; sıray	bit; yöz; çıray	yüz; bet; çährä	yüz; çıray
yüzük parmağı	üzük barmağı	oğul häcat	atı jok kol; savsak	atı cok	isimhiz barmak	isimsiz barmak	âtsiz barmâq	çät barmak
duyu; his	hiss	duygı	sezim; tüysik	sezim	toyov; hiziv	toyu; sizü	sezgi; his	tuygu
käkül	käkil	käkil	kekil	kökül	mañlay säsi	mavngay çäçi	käkil	kökülä
kalp ; yürek	ğälb	kalp ; yürek	jürek; dil	cürök	yöräk	yöräk	kalb ; yüräk	qälb ; yüräk
perçem ; kakül	käkil	käkil	kekil ; aydar; tulım	kökül	mañlay säsi; totam	mañgay çäçi	käkil	kökülä ; zulp
züluf	zülif	zülif	jak sakal	çıkıy çäçi	sikägä töşöp torğan sä	çıkägä töşip torğan çäç	zülif	zülif

Tespit edilen, organ ve organlarla ilgili olan kelimelerin tamamına yakını, ses değişiklikleri dikkate alınmazsa, aynı sayılır. En azından bu

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

isimlerin aynı kökenden geldiğini ve farklı olanların da Türkçe eş anlamlı ya da aynı mantıkla benzer bir kökten türemiş olduğu görülmektedir.

Koyu harflerle yazılan kakül, kalb ve zülûf kelimeleri Arap ve Fars şiirinin etkisiyle Türk diline giren kelimelerdendir. Bu kelimelerden kalp kelimesi için kullanılan yürek kelimesi bütün Türk dillerinde canlı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, sözlükte verilmese bile bir Türk lehçesinde kullanılan alıntı bir organ isminin başka bir Türk lehçesinde de kullanıldığı unutulmamalıdır. Mesela çehre kelimesi Türkiye Türkçesinde de Azerbaycan Türkçesinde de yüz karşılığı kullanılmaktadır. Ancak günümüzde hala edebî dilde ve günlük konuşma dilinde canlı olarak yaşayan bu kelime nedense sözlüğe alınmamıştır. Yine sırt kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılan dal kelimesi Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde canlı olarak yaşadığı ve diğer Türk lehçelerinde de hem yazı hem günlük konuşma dilinde yaşadığını bildiğimiz halde maalesef sözlüğe girememiştir. Aynı şeyleri meme-emçek, kursak-karın kelimeleri için de söylemek mümkündür. Kelimeler arasında küçük nüanslar olmasına rağmen kullanıldığında ne için kullanıldığı anlaşılabilen kelimelerin zamanla anlam genişlemesi veya daralmasına uğradığı da dikkate alınmalıdır. Ayrıca pek çok ortak kelimenin yalancı eşdeğer olarak kullanıldığı için buraya alınmadığı, bu durumda pek çok kelimenin olduğu unutulmamalıdır.

Akrabalık İsimleri

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
abla	böyük bacı	eceke	apa	ece; eceke	olo apay	olı apa	âpâ	hädâ; açâ; ağıça
amca; emmi	ami	âğa	ağay âkey	ağa; ake; bayke	ağay	abıy	âmâki; tağa	çoñ; dada
ana; anne	ana	ene/ece	ana/şeşe	ene/apa	äsâ/äsây; inay	âni/ana; inä	âna	ana/apa
ata	ata-baba âcdad	ata ata-bâba	ata-baba; ata	ata-baba	ata-baba	ata-baba	âta-bâbâ	atilar; ata-buva
baba	ata	kâka	âka/ata	ata	atay	ata/âti	âta	ata/dada
bacanak	bacanag	bâca	baja	Baca	baja bajay	Baca bacay	bâca	Baca
bacı; kızkardeş	bacı	bacı uya	apa/siñli karındase	ece; siñdi	apay karındaş	apa; siñil	âpâ singil	hädâ/aça siñil
bala	bala	bala çağa	bala	bala	bala bala-sağa	bâla çağa	bâlâ	bala

Hikmet KORAS

baldız	baldız	öz ayalıñıñ ayal doğanı	baldız	baldız; kayın ece	baldız; kayınbikä	baldız; kaynigaç	baldız	keyin eğiçä; keyinsiñil
bebek	çağa	bäbäk	böpe; näreste	böbök; ımırkay; nariste	bala; bäpis; yañı tıvğan	bala; sabıy; yaña tuğan	çaqalâq	bovak; nareside
biräder; kardeş	bärädär; gardaş	doğan; gardaş	biradar; ağay	ağa (büyük) ini (küçük)	irtuğan; ağay(byk) ini(kçk)	kardäş; abıy; ağa(byk) ini(kçk)	birädär; äkä-ükä	burader; aka(byk) uka(byk) ini(kçk)
dāmat; güvey; güyeği	dāmad; küräkän; yeznä	giyev; kireken	küyev	küyö; küyöbala	kiyäv	kiyäv	küyäv	küyoğul
dayı	dayı	dāyı	dayı; nağaşı	tayake; tağa	ağay; ağa	ağa/abzy; abıy	tāğa	tağa
dede	baba	ata; bāba	ata; ata-baba baba	çoñ ata	olatay; babay; kartıy; babakay	babay; dāv äti kart/äti	bābā; buva	buva; çoñ ata
dünür	guda	guda	kuda- kudağıy	kuda- kudağıy	koza; kozağıy	koda; kodağıy	qudä	kuda
elti	elti	elti	abısın	abısın	yiñgäsäy	çiñgäçäy	ävsin	yängä
eş (karı-koca)	yoldaş	yāñyoldaş	jar/jubay; joldas	cubay	iptäş; xäläl yifit	iptäş; xäläl/cifit	ümr yoldäşi	yoldaş; rāpik(ä)
gelin	gälin	gelin	kelin	kelin	kilin	kilin	kelin	kelin
görümce	baldız	ekeci; baldız	kayın siñli; kayın apa	kayın ece; kayın siñdi	käyinhifli; käyinhikä	kayın siñil; kayinigäç	qaynsingil	keyin siñil; keyin aça
hala	bibi	eceke	täte; apa	ece	äbiy; apay	ana/tüti; tuğanapa	ämmä	çoñ apa; kiçik apa
hanım (eş)	hanım; arvad	ayäl	zayıp; baybişe	cubay; zayıp; ayal	bisä; katın; iptäş	xatın; iptäş; biçä	xätin; rāfiqa	ayalim; xotunum
hätun	xatın; gadın	hätun; ayäl	katın; äyal	katın	katın-kız	xatın-kız	xätin	xotun; ayal
kardeş; gardaş	gardaş	doğan	ağayın; bavır	tūğan; karındaş	kärzäş; tuğan	kardäş; tuğan	birädär; tuğışgän	qerindäş
karı	arvar	ayäl	katın; äyal	cubay; ayal	katın; bisä/iş	xatın; iş	xätin; rāfika	xotun; rāpikä
kayın (birader)	gayın	gāyın āğa	kayın	kayın āğa kayın ini	kāyniş; kaynağa	kayini(ş); kaynağa	kaynāğa; kaynini	qeyin āğa qeyin ini
kız	gız	gız	kız	kız	kız	kız	kız	kız

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

kaynana; kayın val.	gayınana	gāyın ene	kayın ene; ene	kayın ene	qāynā	kayınana; kaynana	kaynānā	qeynana
kaynata; kayınpeder	gayınata	gāyın ata	kayın ata	kayınata	kaynata	kaynata	kaynātā	qeynata
koca	ār; kişi	ār	er/bay	er; ayaldın eri	ir; iptāş	ir; iptāş	er	ār; yoldaş
nine; büyükanne	nānā	ene; māma	āje; apa	çoñ ene	olāsāy	ābi; dāv āni	māmā; buvi	moma
oğlan	oğlan	oğlan	ul; er bala	ül; erkek bala	ul/oğul; malay	ul/oğul; malay	oğlān	oğul; oğultay
oğul	oğul	oğul	ul/uğul	ül	ul/oğul	ul/oğul	oğıl	oğul
teyze	xala	dayza	apa(y); tāte	tayece	apa(y)	apa	xālā	çoñ kiçik apa
üvey	ögey	övey	ögey	ögöy	ügāy	ügāy	ögāy	ögāy
yeğen	gardaş oğlu; bacı oğlu	yeğen; doğan oğlan	jiyen	ini; ağa- ini; ece- garındaş	iyiyan; ini; ir tuğan	bir tuğanın ulı	ciyān; āmākivāççā	ciyān; ikki tukkan; aka- ini
yenge	yenge	yeñne; gelnece	jeñge	ceñe	yingā	cingā	yāngā; kelināyi	yāñgā
birāder	bārādār; gardaş	doğan; gardaş	biradar; ağay	ağa (büyük) ini (küçük)	irtuğan; ağay(byk) ini(kçk)	kardāş; abıy; ağa(byk) ini(kçk)	birādār; ākā-ükā	burader; aka(byk) uka(byk) ini(kçk)
hala	bibi	eceke	tāte; apa	ece	ābiy; apay	ana/tüti; tuğanapa	āmmā	çoñ apa; kiçik apa
hanım (eş)	hanım; arvad	ayāl	zayıp; baybişe	cubay; zayıp; ayal	bisā; katın; iptāş	xatın; iptāş; biçā	xātın; rāfiqa	ayalim; xotunum
karı	arvad	ayāl	katın; āyal	cubay; ayal	katın; bisā/iş	xatın; iş	xātın; rāfika	xotun; rāpikā
teyze	xala	dayza	apa(y); tāte	tayece	apa(y)	apa	xālā	çoñ kiçik apa

Tespit edilen akrabalık isimleri büyük oranda Türkçe olmakla birlikte zaman zaman farklılıklar arz etmektedir. Ancak farklı olan kelimelerde de kökü ve türetme usulleri ortaktır. Yani farklı olan kelimeler aynı mantıkla farklı köklerden benzer eklerle türetilmiştir (Binler 2007).

Birader, peder, valide, ayal, refika, amca, ‘ami/emmi, hala, dayı gibi kelimeler ve bunlarla kurulan birleşiklerde yabancı kelime kullanılmıştır. Ancak farklı coğrafyalarda yaşayan Türk halkları, mesafenin farkına rağmen benzer kelimeleri kullanmışlar, alıntı kelimelerde de müşterek olanları tercih etmişlerdir. Özellikle geçmişte ortak bir yazı dili kullanan Kıpçak ve Karluk grubu lehçelerde hem Türkçe hem alıntı kelimelerin benzerliği dikkat çekmektedir. Özellikle taranan sözlükte yer almayan ancak Derleme Sözlüğü’ne bakıldığında fark edilecek gerçek, aslında Türkiye dışındaki Türk halklarının kullandığı pek çok kelimenin Türkiye Türklüğü tarafından da kullanıldığıdır.

Zamirler¹⁰

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkırt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
bana	mānā	maña	mağan	mağa	miña	miña	mengä	maña
ben	mān	men	men	men	min	min	men	mān
biz	biz	biz	biz	biz	biz	biz	biz	biz
bizimki	bizimki	biziñki	bizdiki	bizdiki	bizzikilär üzibiziki	biznikilär üzibizniki	bizniki	bizniñki
herkes	hār kās	her kim	ärkim	ar kim	hār kim	härkim	hār kim; hār kişi	hār kim; hār kaysi
kendi	öz/özü	öz/özi	öz/özi	öz	üz/üzi	üz/üzi	öz/özi	öz/özi
kim	kim	kim	kim	kim	kim	kim	kim	kim
o	o	ol	o/ol; sol	al	ul	ul	u	u
ona	ona	oña	oğan; soğan	ağa	uğa; aña	aña; añar; añarğa	ungä	unuñğa; uña
onlar	onlar	olar	olar	alar	alar	alar	ular	ular
sen	sān	sen	sen	sen	hin	sin	sen	sān
siz	siz	siz	siz	siz	siz	siz	siz	siz

Verilen tablodaki tespitler dışında kullanılan şekiller de vardır. Bunlar bu temel şahıs zamirlerinin eklerle genişlemiş şekilleridir. Yukarıda verilen örnekler içerisinde dönüşlülük zamirinin Türkiye Türkçesi dışında öz şeklinde olmasıdır. Ancak öz dönüşlülük zamirinin Türkiye’de ağızlarda kullanıldığı da unutulmamalıdır. Şahıs zamirlerinin hal eki almış şekilleri de özellikle müşterekliği vurgulamak için verilmiştir.

¹⁰ Çokluk 3. Şahıs zamırı onlar ve diğer lehçelerdeki karşılıkları sözlüğe alınmadığı için verilmemiştir. Tabloda verilen örnekler (Buran-Alkaya 1999) kitabından alınmıştır.

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

Unvanlar

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
başkan	sädr	başlık yölbaşçı	bastık törağa	başçı başkarma törağa	bastık törağa	başlık xuca	bâşliq râhbâr	başlık başçı
bay/bey	bây	âğa	mırza	mırza	bey; mırza xuğa	bay/bey; âfândi huca	cânâb	bay; axun
bayan; hanım	xanım	hânım	ayım	ayım	xanım; baybise; xuğa bike	bikâ; baybike; xanım	xânım	xenim
hanımefendi	xanım	hânım	xanım; xañşa	ayım	xanım; xujabikâ	xanım; baybikâ	xânım	xanum
han	xan	hân	xan; pañşa	han	xan	xan; pañşa	xân	xan
kağan	xâğan	hân	kağan; xan	kan	xan	xan	xâkân	xakan
şaman	şaman	şaman; porhân	baskı; şaman	şaman	şaman	şaman	şâmân	baxşı
yiğit	igid	edermen; gahrımân	jigit; batır	bâtır	yiğit; batır	yigit; batır	yiğit; cäsür; bâtir	jigit; batur; mârt
hâkân	xâgân	hân; pâñşa	kağan	kan	xan; pañşa	xan; pañşa	xâqân	xakan
hâkim	hâkim	süd; sudya	sot	sot	xakimlik itivsi	xakimlik itüçi	sud	sod; hakim; kazi
hanım	xanım	hânım	xanım; xañşa	ayım; hanım	xanım	xanım; bikâ; biçäkây; baybikâ	xânım	xenim
hoca (din ad)	xoca; molla; axund	mölla; âhün	koja; molda	koco	xuğa; mulla	xuca; mulla	mullâ	axun
hoca (eğt)	müâllim	muğallım	muğalim; ustaz	ustat; ağay	ostaz; mögallım ukıtıvsı	ostaz; moğallım ukıtıcı	dâmlâ; oqıtuvçı	ustaz
padişah	padşah	pâñşa	padişa(h)	padişa	padişah; batşa	padişah; pañşa	pâdşâh	padişa
şah	şah	şâ	şah	şah	şah	şah	şâh	şah
şehzâde	şâhzâdâ	şâzâda	xanzad	şakzâdabatşa ulı	pañşa ulı	şâhzâdâ	şahzadâ	şahzadâ
üstaz	ustaz	ussât	ustaz	ustat	hörmätli	hörmätli	ustâd; ustâz	ustaz

Kullanılan unvanlar içinde hakan gibi Türkçeden Farsçaya geçmiş ve tekrar Farsçada kullanılan şekli alınmış kelimeler de vardır. Hoca, molla, mirza, padişah, şah, muallim, üstat, hakim gibi kelimeler Türkçeye sonradan giren yabancı kökenli olsa da müşterek olan kelimelerdir. Kullanılan kelimeler maddebaşına göre farklılık arzetsen bile diğer Türk lehçelerinde mutlaka kullanılan veya bilinen kelimelerdir.

Sayılar

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
Bir	bir	bir	bir	bir	bir	bir	bir	bir
iki	iki	iki	eki	eki	iki	iki	ikki	ikki
üç	üç	üç	üş	üç	ös	öç	üç	üç
dört	dörd	dört	tört	tört	dürt	dürt	tört	tört
beş	beş	bäş	bes	beş	biş	biş	beş	bäş
altı	altı	altı	altı	altı	altı	altı	alti	altä
yedi	yeddi	yedi	jeti	ceti	yiti	cidi	yetti	yättä
sekiz	säkkiz	sekiz	segiz	segiz	higiz	sigiz	säkkiz	säkkiz
Dokuz	dogguz	dokuz	toğız	töğuz	tuğız	tuğız	toqqız	tokuz
on	on	on	on	on	un	un	on	on
yirmi; yigirmi	iyirmi	yiğrimi	jıyırma	cıyırma	yiğirmi	yigirmi	yigirmä	jigirmä
otuz	otuz	otuz	otız	otuz	utız	utız	ottiz	ottuz
kırk	gırx	kırk	kırık	kırk	kırk	kırık	kırk	kırık
elli	älli	elli	elüv	elü	illi	illi	ellik	ällik
altmış	altmış	altmış	altmış	altmış	altmış	altmış	altmış	altmış
yetmiş	yetmiş	yetmiş	jetpis	cetmiş	yitmiş	citmiş	yetmiş	yätmiş
seksen	säksän	seğsen	seksen	seksen	hikhän	sıksän	säksän	säksän
doksan	doxsan	toğsan	toksan	tokson	tukhan	tuksan	toqsän	toksan
yüz	yüz	yüz	jüz	cüz	yöz	yöz	yüz	yüz
bin	min	müñ	mıñ	Miñ; tümön	miñ	miñ	ming	miñ
tek	täk/bir	täk	bir	bir	bir; yalñız	bir; yañız	bir; yälğiz	bir; yalğuz
çift	goşa	cübüt; goşa; cüp	kos/jup	koş/cup	yop/parlı	cöp/parlı	cüft	koş/cüp
milyar	milliyard	milliard	milliyard	milliard	milliard	milliard	milliyärd	milliard
milyon	milyon	million	milliyon	million	million	million	million	million

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

Taramada, birden bine kadar kullanılan sayı isimleri müşterektir. Bunların dışında milyon ve yukarısı için kullanılan genel sayı isimleri yabancı olup; yine geçmişteki yazı dilinde kullanılan, sad, hezar gibi yabancı kelimelerle onbin anlamındaki Türkçe tümen kelimesi de sözlüğe girmemiştir. Özellikle gün adlarında kullanılan yek, dü, se, cehar vs gibi sayı isimleri sadece gün isimlerinde kalmış, günlük hayatın diğer alanlarında Türkçe sayı isimleri kullanılmıştır.

Zarflar-Yer, Yön isimleri

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkırt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
ara	ara	āra āralık	ara	ara aralık	aralık iki ara	aralık yıraklık	āra	ara
arka	arxa	arka	arka	arka	arka	arka	ārka	arka dümbä
art	ard	ārt	art	art art cak	art art yak	art art yak	ārka ārka tāmān	art arka
az	az	āz	az	az	az; āz	az; āz	āz	az
batı	ġarb	günbatar	batus	batıŝ; kün batıŝ	könbayıŝ	könbatıŝ	ġarb	künpetiŝ; ġarb
beri	bāri	bāri	beri	beri	bında; bıl yakka	biri; biriga; monda	beri	beri
doĝu	ŝārg	gündoĝar	ŝıĝıs; künŝıĝıs	çıĝıŝ	könŝıĝıŝ	könçıĝıŝ	ŝarq	ŝārq
doĝru	düz; doĝru	doĝrı	tuvra; tüzüv	tūra; tüz	tura; töz; dörös	turı; töz; dörıs	toĝrı	toĝra
güney	cānub	günorta	oñtüstik	tüŝtük	könyak	könyak	cānüb	küngāy; cānüb
iç	iç	iç	iŝ	iç; içki cak	is; iski yak	iç; içki yak	iç	iç
içeri	içāri	içeri	iŝkeri	içkeri	iskeri	içkāri	içkāri	içkiri
için	üçün	üçün	üşin	üçün	ösön	öçin	üçün	üçün
karşı	garŝı	garŝı; öñtarap	karsı	karşı	karşı(yak)	karşı(yak)	karşı	karşı
kuzey; şimal	şimal	demirĝazık	soltüstik	tündük	tönyak	tönyak	ŝimāl	şimal
nerede	harada	nırede	kayda; kay jerde	kayda	kayda	kayda	kayerdä	nädä; kayyardä
nereden	haradan	nıreden	kaydan;	kaydan	kaydan;	kaydan;	kayärdän	nädin;

Hikmet KORAS

			kay jerden		kayhı yirzen	kaysı cirdän		kayyaktin
nereli	haralı	nireli	kaydan	kaysı cerdik	kay yirdän; kaydan	kayan; kaydan	kayerlik	nä yerdin; nälük
neresi	harası	niresi; haysı yeri	kaysı; kaysısı	kaysı cer; kayer	kayhı urın; kay yir	kaysı urın; kay cir	kayer	nemisi; nä yiri
nereye	haraya	nire	kayda	kayda	kaya; kayza	kaya; kayda	kayergä	nägä; kay yärgä
nice	necä	nice; birnıççe	kanşa; neşe	neçe; kança	küpmi; nisä; ni saklı	küpmi; niçe; niçaklı	bir kança; bir neçä	bir näççä; bir kança
niçin	nä üçün	nımä üçün	nege; ne üşin	emne üçün	ni ösön; niñä; niliktän	ni öçin; ni säbäpli niliktän	neçün; nimä üçün	neçün; nemä üçün; nemışkä
ön	ön	ön	ön/aldı	ön/aldı	al; aldağı	al; aldağı	äld; äld tāmān	ald
sağ	sağ	sağ(tarap)	oñ	oñ(cak»	uñ(yak)	uñ(yak)	ong	oñ
sol	sol	söl; çep	sol	sol	hul	sul yak	sol; çäp	sol
son	son	soñ	soñ; ayak	soñku; akırkı	axır; huñ(ğı); azak(kı)	axır; huñ(ğı); azak(kı)	äxır; tāmām	axır; ayak
sonra	sonra	soñra	soñ; keyin	kiyin	hun; hunınan	soñ; soñınnan	songrä keyiñ	keyin
şark	şärg	gündoğar	şığs	çığış	könsığs	könçığış	şark	şärq
şimdi	indiki; hāzırkı	hızir; şü vağt	endigi; kāzirgi	azırkı	bögöngö	bügingi	endigi	hazırkı; āmdiki
üst	üst	üst	üst(i)	üst(ü)	ös(öst); ür; yuğarı; tübä; susak	ös(öst); ür; yuğarı; tübä; kat	üst	üst
yan	yan	yān; gapdal	jan	can	yan; yak; kabırğa	yan; yak; kabırğa	yān	yan
yine	yenä	yene	kayta; janadan	kaytadan; cana	yänä; yañınan	yänä; yañadan	yänä	yana
yukarı	yuxarı	yokarı	joğarı	coğoru	yuğarı	yuğarı	yuqarı	jukuri
tez	tez	tiz	tez	tez	tiz/şäp	tiz	tez	tez; iştik

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

Yer, yön, zaman, sebep ve miktar belirten kelimelerin tamamına yakını Türkçe olup, alıntı değildir. Burada yer vermediğimiz şark, garb, şimal, cenub gibi Arapça kökenli yön isimleri geçmişte kullanılan ancak bu gün kullanım sıklığı çok düştüğü için bu listeye dâhil edilmemiştir.

Zaman ve Zamanla İlgili İsimler

Türkiye T	Azerb. T	Türkm T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
ay (zm)	ay	āy	ay	ay	ay	ay	āy	ay
bıldır; geçen yıl	bildir; keçen il	bildir; geçen yıl	bıltır	bıltır; ötkön cıl	bıltır; ütkän yıl	bıltır; ütkän yıl	bultur	bultur
bugün	bugün	bügün	bügün	bügün	bögön	bügin	bügün	bügün
çağ	çağ	çāğ; vağt	şak/kez	çak; ubakit	sak; zaman	çak; vakıt; zaman	çāğ; vaqt; zāmān	çağ; zaman
demin	bayag; biraz önce	birāz ön; yañı	jakında; jaña ğana	murdarāk; bir az murda	yañırak; küptän tügil	küptän tügil; āli ginä; bayagina	yāqında	yeqında; yeqin arida
dün	dün; dünän	düyn	keşe	keçē	kisä	kiçä	keçä	tünögün; keçä
gece	gecä	gıce	tün	tün	tön	tön	tün; keçä	keçä; tün
gün	gün	gün	kün; tavlik	kün	tävlik; kön	tävlik; kön	kün	kün
günaşırı	günaşırı	günāşa	kün ara	kün alıs	kön aşa	kön aşa	künārä	kün ara
gündüz	gündüz	gündiz	kündiz	kündüz	köndöz	köndiz	kündüz	kündüz
güz	payız	gūyz	küz	küz	köz	köz	küz	küz
güzün	payızda	gūyzdä	küzde	küzde	közön; közdä	közün; közdä	küzdä	küzd
ikindi	ilkindi	ikindi	ekindi	tüştön kiyin	ikindi	ikindi	tüşdän kiyin	çüştin keyinki zaman
kış	ğış	ğış	kıs	kış	kış	kış	kış	kış
kışın	ğışda	ğışın; ğışına	kısta	kışın; kışta	kışın; kışta	kışın; kışta	kışdä	kışta
ögle(n)	günorta	günortän	tüs	tüş	öyle; töş vakıtı	öylä; töş vakıtı	tüş	çüş; çüş vakti
öğleyin	günortada	günortända	tüste	tüştö	öylädä; töş vakıtında	öylädä; töş vakıtında	tüşdä	çüştä
sene; yıl	il	yıl	jıl	cıl	yıl	yıl	yıl; sänä	jil/yıl

Hikmet KORAS

son bahar; güz	pâyız	güyz	küz	küz	köz	köz	küz	küz
tan	dan	dañ	tañ	tañ	tañ	tañ	tãng	tañ
sabah	sâhar	ertîr; sâher; sabâ	tañerteñ;x tañ	erteñ meneñ; sâr	irtâ	irtâ	ertâ; tãng; sâbâh	â(r)tâ; ättigãnlık
yarın	sabah	ertîr	erteñ; erteñgi kûn	erteñ	irtägâ	irtägâ	ertâ	âtâ
yaş	yaş	yâş	jas	caş/kurak	yâş	yâş	yâş	yaş
yaz	yay	tomus	jaz	cay	yây	cây	yâz	yaz
yazın	yayda;	tomsuna	jazda	cayda	yâyda	câyda	yâzdâ	yazda
yıl/sene	il	yıl	jıl	cıl	yıl	yıl	yil	jil
yüzyıl; asır	yüz il; âsir	asır	jüzcıldık; ğasır	kılım	yöz yıl; ğasır	yöz yıl; ğasır	âsr	âsir; yüz yıl
akşam	axşam	ağşam	akşam; keş	akşam; iñir; keç	akşam; kis; iñgir	akşam; kiç; iñgir	âqşâm	axşam
aralık	dekabr	dekabr	jeltoksan	dekabr; beştin ayı	dekabr	dekabr	dekâbr	dekabr; onikkinçi ay
arife	ârafâ	önüsıra	bastama aldı	arapa	bayram aldınan	bâyram aldınnan	ârafâ	âripâ
asır	âsr	asır	ğasır jüzcıldık	kılım	ğasır	ğasır yöz	âsr	âsir
bahar	bahar yaz	bahar yaz	bahar köktem	bâr caz	yaz	yaz	bâhâr köklem	bahar âtiyaz
cuma	cümâ	cümâ	juma	cuma	yoma	comğa	cumâ	cümâ
çağ (tarih)	çağ; dövr	dävr	dävir; kezeñ	dör	dävir; zaman; osor	dävir; çor	dävr	dävr
çarşam- ba	çarşänbâ	çarşenbe	sârsenbi	şarşembi	şarşambı	çarşâmbi	çarşänbâ	çarşänbâ
dönem; devir	dövr; dövrâ	dövür	dävir; kezeñ	dör; mezgil	dävir; osor	dävir; çor	dävr	dävr
hafta	häftâ	hepde	apta	apta; cuma	atna	atna	häftâ	häptâ
mart	mart	mart	navrız	mart	mart ayı; ösönsö ay	mart ayı; öçinçi ay	mart	mart; üçünçi ay
mayıs	may	may	mamır	may; buğu	may	may	mây	may; başınçi ay

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

nevruz	novruz	novruz	navruz	nörüz	nauruz	nävruz	nävroz	noruz
nisan	aprel	aprel	kökek	çın kuran aprel	aprel	aprel	aprel	aprel; törtünçü ay
ocak	yanvar	yanvar	kañtar	üçtün ayı; canbar	ğınuar; yanvar	ğınuar; yanvar	yänvâr	yanvar; birinçü ay
pazar	bazar	yekşenbe	jeksenbi	cekşembi	bazar kön yäkşämbi	yäkşämbi bazar kön	bâzâr	yäkşänbä; bazar küni
pazartesi	bazar ertäsi	düşenbe	düysenbi	düyşömbü	düşämbi	düşämbi	düşänbä	düşänbä
perşembe	cüma axşamı	penşenbe	beysenbi	beyşembi	kisazna; atnakis	päncişämbi kön; atna kiç	päyşänbä	päyşänbä
salı	çarşänbä axşamı	şişenbe	seysenbi	şeyşembi	şişämbi	şişämbi	seşänbä	seşänbä
şafak	şäfäg	şapak	şapak; aray sävläsi	tañ; şapäta	şäfäg; tañ	şäfäg; tañ	şafak	şäpäq
şubat	fevral	fevral	akpan	birdin ayı; fevral	fevral	fevral	fevral	fevral; ikkinçü ay
tarih	tärix	sene	merzim	ubakit	tarix	tarix	tarix	tarix; vakit
tarih (bilim)	tärix	tärih	tarix	tarix	tarix	tarix	tarix	tarix
temmuz	iyul	iyul	şilde	teke; iyul	iyül	iyül	iyül	iyül; yettinçü ay
seher	sähär	säher; dañdāñ	saxar; aray	tañ; sär	tañ; sähär	tañ; sähär	sähär	sähär; tañ sähär
vakit	vaxt; zaman	vağt	vakit	ubakit	vakit	vakit	vakt; zämân	vakt; zaman
zaman	zaman	zamân	vakit	ubakit	zaman	zaman	zämân	zaman

Zamanla ilgili isimlerde yabancı kökenli isimlerin sayısının arttığını görüyoruz. Ancak alıntı kelimelerde dikkati çeken husus, Arapça ve Farsça alıntılarda çoğunluğun müşterek olması ve farklı olan özellikle ay isimlerinde ise Eski Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşamış olan Türk halklarının kelimelerinin müşterek olmasıdır. Aslında geçmişte müşterek bir yazı dili kullanan Kıpçak ve Karluk grubu Türklüğünün müştereklerinden birisi de bu dillere Rusça kanalıyla geçen kelimelerdir (Jankowski, 2010: 131-142). Bunlar içinden ay isimlerinin batı kökenli olması yanında gün isimlerinin de Farsça olmasıdır. Taranan sözlükte tespit edilen ay isimlerinde, Uygur Türklüğünün batı kökenli kelimeler yanında ay ismini rakamla birinci ay ikinci ay şeklinde isimlendirmiş

olmasıdır. Aslında Türkiye Türklüğü de Uygur Türklüğünün kullandığı bu şekli kullanmaktadır, ancak bu durum taranan sözlüğe alınmamıştır. Bu durumun diğer Türk halkları arasında da kullanıldığını tahmin ediyorum. Tahminimiz, bu konuda yapılacak ayrı çalışmaların müşterekleri artıracacağı yönündedir (Tanç, 2004: 89-102).

Hayvan, Hayvancılık ve ilgili isimler

Türkiye T	Azerb. T	Türkm T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
arı	arı	arı	ara	arı	bal korto	bal kortı	ări	härä
aslan	aslan	arşlan yolbars	arıstan	arstan	arıslan	arıslan	ärsłän	arşlan
at	at	at	at; jilkı	at	at; yilkı	at; yilkı	ät	at
av	ov	äv	añ avlav	añ ü	avsılık hüner	av suñarçılık	äv	o(v)
aygır	ayğır	ayğır	ayğır	ayğır	ayğır	ayğır	ayğır	ayğır
ayı	ayı	ayı	ayuv	ayü	ayıv	ayu	äyık	eyiq
balık	balıg	bälık	balık	balık	balık	balık	balık	beliq
baykuş	bayguş	bäyğuş	baykus; üki	ükü	ökö	yabalak; mäçi başli	bäykuş	baykuş
bit	bit	bit	bit	bit	bit	v	bit	pit; pişt
buğa	buğa	buğa	buka	buka	ügiz	ügiz	buqa	buka
buzacı	buzov	göle	buzav	muzö	bızav	bozav	buzâq	mozay
çaylak	çalağan	çây; çâyçaññalak	kırğıy	ayrıkuyruk; coru	töylögän	tilgän	kalxat	kurguy
damızlık; tohumluk	damazlıg	tohumluk mäl	tekti; asıl tekti	asıl tukum	tokom malı	näsıl ügizi	näsıldâr; zätli	näsıl; äsıl tuxum
dana	dana	göle	tana	tana; torpok	tana	tana	tana	tana
davar	davar	dovar	uvak mal	candık; koy-eçki	mal-tıvar tırlik	tirlik; mal-tuar	uşâq mäl	çarvâ; koy öşkâ
deve	dävâ	düye	tüye	tü	döyâ	döyâ	tüyâ	tögâ
devekuşu	dävâguşu	düyeğuş	tüyekus	tükuş	döyâgoş	tävâgoşı	tüyâkuş	tögâkuş
doğan	tärñan; gızılguş	lâçın; elğuş	tuyğın	şumkar	toyğon; doğan; toğan	laçın; toyğon	lâçın	laçın; şumkar
domuz	donuz	doñuz	doñuz; şoşka; kaban	doñuz; çoçko	suska	dungız; çuçka	tonğız; çoçka	tonğuz; çoçka; kavan

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

eşek; merkep	eşşäk	eşek	esek	eşek	işäk	işäk	eşäk	eşäk; medä
geyik	keyik	süğun	buğı; bulan	buğu; maral	bolan	bolan	buğu	buğa
guguk kuşu	gugu guşu	kakkuk	kökek	kükük	käkük; küki	käkkük; küki	käkkü	kakkuk
güvercin	göyärçin	gǫğərçin	kögerşin	kögüçkön	kügersin	kügärçin	käptär; käbutär	käptär
hörgüç	hörgüç; güvân	örküç	örkeş	örköç	ürkäs	ürkäç	örkäç	örkäç
inek; sıgır	inäk	sıgır	sıyır	uy; inek	hıyır	sıyır	siğir	inäk; siyir; kala
it	it; köpäk	it	iyt	it	it	it	it	işt; it
kanat	ganad	gānat	kanat	kanat	kanat	kanat	kanāt	kanat
kaplan	päläng	gaplañ	kabilan; jolbarıs	colbors	yulbarıs	yulbarıs	kāplān; yolbars	yolvas
kaplumbağa; tosbağa	tsıbağa	pişbāğa; pişdil	tasbaka	taşbaka	göbärgäyil	taşbaka	tāşbaka	taşpaka
karasinek	çibin	siñek	şıbın	çımın	sibin	çibin	pāşşä	çivin
karga	garğa	garğa	karğa; karakarğa	karğa	alakarğa; kozğın; kozğon	kozğın; alakarğa	karğa	ka@ğa; kuzğın
karınca	garışga	garınca	kumırska	kurmurska	kımırska	kırmıska	kumurska; çümāli	çümülä
kartal	gartal	bürgüt	bürkit	bürküt	börköt	börkit	bürgüt	bürküt
kırlangıç	garanguş	garlavāç	karlığaş	kardığaç	karluğas	karlığaç	kaldırğaç	kalğaç
katır	gatr	gatr	katır	kaçır	kasır	kaçır	xaçir	xeçir
kaz	gaz	gāz	kaz	kaz	kaz	kaz	gāz	ğaz
kedi	pişik	pişik	mısık	mışık	bıxay	pişi	müşük	möşük
keçi	keçi	geçi	eşki	eçki	kāzä	kāzä; kēcä	eçki	öçke
keklik	käklık	kǫklık	kekilik	kekilik	ağuna; körtlök	körtlik; kırtavıǵı	käklık	käklık
kelebek	käpānäk	kebelek	köbelek	köpölök	kübelek	kübäläk	käpäläk	kepinäk
kılçık	gılçıg	gılçık	kılşık	kılkan; sǫktörü	kılsık	kılçık	kıltık	kıltırık
kısrak	gısrak	baytal	biye	bē	biyä	biyä	biyä	baytal
kirpi	kirpi	kirpi	kirpi	kirpi	tirpi	kirpi	kirpi; tıprätikän	kirpā
koç	goç	goç	koşkar	koçkor	tākä;	tākä;	koçkār	koçkar

Hikmet KORAY

					harık tākāhi	sarık tākāsi		
koyun	goyun	goyun	koy; savlık	koy	kuyın; harık (bārān)	sarık (bārān); savlık	koy	koy
kuğu	gu guşu	guy	kuv; ak kuv	ak kü	akkoş	akkoş	âkkuş	kuv; akkuş
kunduz	gunduz	gunduz	kundız	kunduz	kondoiz	kondız	kunduz	kunduz
kurbağa	gurbağa	gurbāğa	kurbaka	kurbaka	baka; talmariyin	baka	kurbaka	paka
kurt	gurd; canavar	gürt; būri	bōri; kaskır	bōri; karışkur	būri	būri	bōri	bōrā
kurt (böcek)	gurd	gürt	kurt	kurt	kort	kort	kurt	kurt
kuş	guş	guş	kus	kuş	koş	koş	kuş	kuş
kuyruk	guyruk	guyruk	kuyruk	kuyruk	koyorok	koyruk	kuyruk	kuyruk
kuzgun	guzğun	gara garga	kuzğın	kuzğun	kozğon	kozğın	kuzğun	kuzğun
kuzu	guzu	guzı	kozi	kozu	tuktı; bārās; ātāmbāy	bārān; sarık bārāni; bāti	kozi	koza
oğlak	oğlag	ovlak	lak	ulak	ılak; kāzā bārāsi; atāmbāy	kāzā bārāni	ulāq	oğlak
öküz	öküz	öküz	ögiz	ögüz	ügiz; konan	ügiz	hökiz	höküz
ördek	ördäk	ördek	üyrek	ördök	öyräk	ürdäk	ördäk	ödäk
örümcek	hörümçäk	möy	örmekşi	cörgömüş	ürmäksi	ürmäküç	örgimçäk	ömçük
pire	birä	büre	bürge	bürgö	börsä	borça	bürgä	bürgä
porsuk	porsug	torsuk; sakartorsuk	borsık	kaşkulak	burhık	bursık	borsuk	borsuk
saksağan	sağsağan	älehekek	savıskan	sağızğan	hayıskan	sayıskan	zāğızğān; hākkā	seğizğan
samur	samur	samır	bulğın	kiş	kiş	kiş	suvsar	samur
sansar	dāla	samır	suvsar	sūsar	husar	susar	sāvsār	sösār
sağrı	sağrı	sağrı	savır	sōru	osa	osa; māydan; cır	sağrı	sağra
sıçan	sıçan	sıçan	tışkan	çıçkan	sıskan	tıçkan	sıçğān	çaşkan
sincap	sincab	avusıydik	tiyin	tiyin çıçkan	tiyin	tiyin	ālmāxān	tiyin
sinek	çibin	siñek	şıbın	çımın	sibin	çibin	pāşşā	çivin

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

sülük	sülük; zâli	sülük	sülik	sülük	hölök	sölik	zülük	sülük
tavşan	dovşan	toşşan	koyan	koyon	kuyan	kuyan	kuyân	toşkan
tavuk	toyug	toşuk	tavık	töt	tavık	tavık	tâvuk	toşu
tavus	toşus	tâvus	tavıs	pablin; tös	tavıs	tavıs	tâvus	tavus; toş
tay	day; dayça	tay	tay	tay	tay	tay	tây	tay; tayçak
tazı	tazı	tazı	tazı	añçı it	av iti	au iti	tâzi	tazı; tayğan
teke	täkâ	teke	teke	teke	täkâ	täkâ	täkâ	tekâ
tezek	tâzâk	tezek	tezek	tezek	tizâk	tizâk	tezâk	tezâk
tilki	tülkü	tilki	tülki	tülkü	tölkö	tölki	tülki	tülkä
tosun	burug	biçilen göle	ögiz	ögüz	bisilgân tana	piçilgân tana	biçilgân tana	piçilgân topak
turna	durna	durna	tırna	turna	torna	torna	turnâ	turna
yele	yal	yâl	jal	cal	yal	yal	yâl	yayla
yem	yem	ïym	jem	cem	yim; azık; kurmi	cim; azık; kurmi	yem	yâm
yılan	ilan	yılân	jılan	cılan	yılan	yılan	ilân	jılan
bülbül	bülbül	bilbil	bulbul	bulbul	bılbıl	bılbıl	bulbul	bulbul
canavar	âcdaha; div	ajdarhâ; yüdarhâ	janvar; ajdaha; kubıjık	can algıç	ajdaha	ajdaha	âcdâhâ	canıvar; âcdaha
çakal	çaggal	şağal	şiyeböri	ç	sül bürihi	şakal; çülbürisi	çiyâböri; qaşqır	çil böri
dev	div	döv	däv	d	iblis; gifrit	diyü; iblis; gyfrit	dev	devâ
horoz	xoruz	horaz	koraz; äteş	koröz	ätäs	ätâç	xorâz	ğoraz
kene	gânâ	sakırtğa	kene	kene	talpan	talpan; urmanbiti	kânâ	salca
kumru	gumru	gumrı	orman kepteri	miste	alatuba	urman kögerçini	kumri	kumri
leylek	leyläk	leğlek	läylek; kutan	ilegilek	läkläk; kaudı	läkläk	läyläk	läyläk
maral	maral	maral; ceren	maral	maral	bolandıñ bir törö	bolannıñ bir törü	mâral	maral

maymun	meymun	maymın	maymıl	maymıl	maymıl	maymıl	mäymun	maymun
pars	bars; gaplan	gaplañ	barıs	kabilan	bars; kaplan	bars; çuar; yulbarıs	kâplân	bars
şâhin	şâhin	alğır; şuñkar	suñkar	şumkar	ılasın; av koşo	laçın; av koşı	şunkâr	şuñkâr

Hayat tarzı itibarıyla belki de ilk sıralarda ele alınması gereken kelime türlerinden birisi hayvan isimleri ile hayvan ve hayvancılıkla ilgili kelimelerdir. Tespit ettiğimiz kelimelerin bize söylediği, yaşanan ortak coğrafya ve hayat tarzı ile ilgili hayvan isimleri binlerce yıldır korunmaktadır. Bir Türk lehçesinde kullanılan bir isme karşılık başka bir lehçede yine Türkçe başka bir isim kullanılabilir. Ancak bunlar anlaşılacak kelimeler değildir. Türk diline sonradan giren hayvan isimlerinin de ortak olması sevindirici bir husustur. Bülbül, dev, kumru, maral vs gibi kelimeler İslamiyetin kabulüyle birlikte Türk diline giren hayvan isimleridir. Kaldı ki, tespit edilen alıntı hayvan isimleri için Türkçe karşılık üreten ve kullanan Türk halkları da vardır.

Tahıllar-Baklagiller ve Tahılla İlgili İsimler

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkırt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
arpa	arpa	arpa	arpa	arpa	arpa	arpa	ârpä	arpa
buğday	buğda	buğday	biyday	büday	boyzay	boday	buğdây	buğday
çavdar	çovdar	çovdar; garabuğday	arıs; karabıyday	çavdar; karabüday	arış	arış	çävďâr	karabuğday
mısır darı	darı	darı	tarı	tarū	tarı	tarı	tariq	terik
pirinç	düyü	tüvi	küriş	kürüç	döğö	odöği	gürüç	gürüç
saman	saman	sāman	şöp; saban	saman	halam	salam	sāmân	saman
un	un	ün	un	un	on	on	un	un
harman	xırman	harman	kırman; astık basuv	kırman	ırzın; ırzın tabağı	ındır; ındır tabağı	xırmân	xaman
fasulye	paxla; lobya	nōbya	ürme burşak	fasol; burçak	fasol; nokot borsağı	fasol; noğot borçağı	loviyâ	lobi; cañdu
nohut	noxud	nohut	nokat	nokot	borsak	borçak	noxât	noxut
yulaf	yulaf	süle	sulı	sulu	holo	solı	süli	sulu

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

Tahılla ve tahıllarla ilgili isimler sayılı olup yine de müşterek kelime sayısı fazladır. Arpa, buğday, darı, un, saman ortak olan isimler yanında çavdar ve pirinç karşılığı kullanılan kelimelerde farklılıklar göze çarpmaktadır. Yulaf, nohut ve harman gibi Farsçadan geçen kelimelerde ses değişiklikleri olmasına rağmen müştereklikleri dikkat çekmektedir.

Meyveler-Sebze-Bitki ve İlgili Kelimeler

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
ağaç	ağac	ağaç	ağaş	cığaç	ağas	ağaç	däraxt	Yağaç; daraxt
ayva	heyva	beyi	ayva	ayva bey alma	ayva	ayva	behi	bixi
budak	budag	püdak; şaha	butak	butak; şak	botak	botak; tarmak	butâq	putak; şax
çam	şam	arça; sosna	karağay; şırşa	karağay	karağay; şırşı	çırşı; narat	qarağay	karığay; arça
dal	budag	şaha; püdak	butak; tal	butak; şak	botak; tarmak	botak; tarmak	butâk; şâh	putak; şax
diken	tikän	tiken	tiken	tiken	inä; sänskäk	çäniçki; inä	tikän	tikän
dut	tut	tüt	tut	tit	tut	tut	tut	tut
ekin	äkin	ekin	egin	egin	iğın; börtöklö	börtikli iğın	ekin	ekin
elma	alma	alma	alma	alma	alma	alma	älmä	alma
gelincik	läle	gäknär	köknär	kızgaldak	mäk	mäk	köknär	köknar
hıyar	xiyar	hıyär	kıyar	kıyar; badıran	kıyar	kıyar	bädring	xañgo
iğde	iydä	iğde	jiyde	ciyde	yimiştörö	cimiştörü	ciydä	cigdä
näne;	nänä	narpız	jalbız	calbız	bötnök	bötnik	yälpiz	yalpuz
kabak	gabag	kädi	askabak; kädi	aşkabak	kabak	kabak	käväk	kapak; kava
kamış	gamiş	gamiş	kamıs	kamış	kamış	kamış	kamiş	komuş
kavun	govun; yemiş	gävun	kavın	kön	kavın	kavın	kävun	koğun
kayın	gayın	gayıñ	buk; şamşat	buk; kara kayın	buk ağası	bük ağacı	kärä kayın; şämşäd	bük
kayısı	gayısı; ärik	erik	örük	örük	abrikos	abrikos	örük	gülkak örük
merci- mek	märcimäk	mercimek	jasımık	casmık	yasmık	yasmık	yäsmıq	yesimuk
ot	ot	ot	ot/şöp; şalğın	ot; çöp	ülän; zärjä; yaşän	ülän	ot	ot/çöp

Hikmet KORAS

pancar	penar	şuğundur	kızılşa	kızılça	söğöldör	çöğindir	kızılşâ; lâvlâgi	kızılçâ
papatya	çobanyastığı	çopantelpek	tüymedağı	ak güldü darı; ösümdük; romaşka	ak säskä; romaşka	ak çäçkâ; romaşka	mâyçeçäk	mayçeçäk
salatalık; hıyar	xıyar	hıyâr	kıyar	kıyar; badırın	kıyar	kıyar	bâdring	târxâmäk
sarımsak; sarımsak	sarımsag	sarımsak	sarımsak	sarımsak; sarımsak	harımhak	sarımsak	sârimsâq	samsak
söğüt	söyüd	sövüt	tal	tal; sögöt	tal; öyänki	tal; öyänki	tâl	sögät
üzüm	üzüm	üzüm	jüzim	cüzüm	yözöm	yözim	üzüm	üzüm
yemiş	meyvâ	iymiş	jemis	cemiş	yemiş	cimiş	mevâ	yemiş; yâl-yemiş
armut	armud	armıt	almurt	almurut	gruşa	gruşa	almurut	armut
bâdem	badam	bâdam	badam	badam	mindal	badam mindal	bâdâm	badam
hurma	xurma	hurma	kurma	kurma	xörmä	xörmä	xurmâ	xurma
incir	incir; âncir	incir	injir	ancir	injir	incir	âncir	âncir
karpuz	garpız	garpız	karbız	darbız	karbuz	karbız	târvuz	tavuz
kestâne	kâstânâ	kaştan	talşın	kaştan	kaştan	kaştan	kâştân; şabalut	kaştan
lâle	lâlâ	çığıldem	kızğaldak	cöğazın	lâlâ	lâlâ	lâlâ	lalâ
limon	limon	limon	limon	limon	limon	limon	limon	limon
menekşe	bânövşâ	benevşe	koğajay; şegirgül	binapşa; fialka	milävşâ	milövşâ	binâfşâ; günâfşâ	binâpşâ gül
nar	nar	nâr	anar	anar	nar; granat	nar	ânâr	anar
pamuk	pambug	pağta	makta	pahta	mamık	mamık	paxtâ	paxta
patlıcan	badımcan	bâdamcân	baklajan	baklacan	baklajan	baklajan	baklâcân; pâtincân	çâyzâ
sümbül	sümbül	sümbül	sümbil	güldün türü	sömböl	sömbil	sümbül	sumbul
şeftali	şâftâli	şetdâli	şabdâli	şabdâli	persik	persik	şâftâli	şaptul
tarçın	darçın	dalçın	dâm kabık	cıpar cıt kabık	dârsin	darçın	târçın	koritsa
turp	turp	turp	turın; şomır	türp	torma	torma	turp	turp; çamğur
yâsemin	yâsâmân	jasmin	jasmin	casmin	yâsmin	yâsmin	yâsmin	yâsmin
zambak	zanbag	liliya	lala	liliya	lâlâ	lalâ	piyâzgül	lâyligül; piyazgül

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

Meyve, sebze, bitki ve ilgili kelimeler başlığında ele aldığımız kelimeler diğerlerine göre çeşitlilik arz etmektedir. Bunlarda da bazı lehçeler farklı bir isim kullanırken çoğunluğu ortak bir isim kullanabilmiştir. Yaşanılan müşterek coğrafyanın dışında ilk defa karşılaşılan meyve, sebze ve bitki isimleri de genellikle ortak olmakla birlikte farklı olanlar da göze çarpmaktadır.

Yiyecek- İçecek- Yemek

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkırt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
aş	aş	aş	as tamak	tamak aş	azık aşamlık	aş	aş	aş
ayran	ayran	ayran	ayran şalap	çalap	ayran äyrän	äyrän	äyrän	ayran qetiğ
azık	aziğ erzag	äzık iymit	azık	azık	azık aşamlık	azık aş/rızık aşamlık	äzıq-ävqat	ozuq- tuluk
bal	bal	bal	bal	bal asel	bal	bal	äsäl bäl	bal häsäl
börek	pirog	pirog; içlekli	bäliş	pirog	pirog	pirog; bäliş; bökkän	boğırsäq	pörä; katlima; göş nan
bulamaç	bulamac	bulamak	bılamık	bulamık	bolamık	bolamık	bulämiq	bulmak
ekmek	çöräk	çörek	nan	nan	ikmäk	ikmäk	nän	nan
kavurma	govurma	govurma	kuvırma; kuvırdak	kürma; kürdak	kurdak; kurılğanit	kırdık; kızdırma	kävurma	kordak; koruma
kaymak (süt)	gaymag	gaymak	kaymak	kaymak	kaymak	kaymak	kaymāk	kaymak
kepek	käpäk	kepek	kebek	kebek	körpä; önörö	körpä; on körpäsi	kepäk	kepäk
kımız	kımız; at südü	gımız	kımız	kımız	kımız	kımız	kımız	kımız
kurut	gurut	gurt	kurt; irimşik	kurut	korot	korıt	kurut	kurt
mantı	gıymalı xamır yemeyi	mantı	mantı	mantu	mantı	mantı	mänti	mantı
pastırma	basdırma	kakmaç	sür et	böstürmө; ıştalğan et	bastırma; kazı(lık)	bastırma; kazı(lık)	bästirmä; dimlämä	paturma; dämlimä
pestil; kak	gax	kak	kak	kak	kak	kak	kāk	kak
petek	pätäk	ballı arı öycüği	kärez	bal uyuğu	käräz	käräz	äsäläri ini	hasal momi; härä köznigi
peynir	pendir	peynir	irimşik	sır; bıştak	sır; irimsik	sır; irimçik	pişlāk	irimçik; sır

Hikmet KORAŞ

pirzola	gabırğa kâbab	gapırğa kebâbı	kabırğa kababı	kabırğa kebebi	kabırğa kâbabı	kabırğa kâbabı	kâvurğa kâbâb	korulğan; kovurğa
turşu	turşu	turşı	turşı; tuzdı tağam	tuzdı	tozlanğan aşamlık	tozlanğan aşamlık	tuzlanğan sabzâvâtlâr	tuzğa çilingan köktat
yağ	yağ	yâğ	jav; may	may	may	may	yâğ	yağ; may
yemek (aş)	yemâk	nahar	as; tamak; tağam	tamak	aş; rizik; tağam	aş; riyzık; aşamlık	yemâq	tamak; aş
yoğurt	yoğurt; gatıg	gatık	ayran; katık	ayran	yoğort; katık	yoğurt; katık	qatıq	qetik
yumurta	yumurta	yumurtğa	jumırtka	cumurtka	yomortka	yomırka	tuxum	tuxum
çorba	şorba	çörba	sorpa; köje	şorpo; sorpe	aş; hurpa	şulpa	şorvâ	şurpa; şorva
helva	halva	halva	xaluva; aluva	xalba	xâlvâ	xâlvâ	hâlvâ	halva
kebab	kâbab	kebâp	kâbâp; kâvâp; kevep	kebep; şaşlık	kebab	kebab	kâbâb	kavab
pilav	plov	palav	palav	palô; aş	bılav	pılav	palâv	polo
şarap	şârab	şerâp	şarap	şarap	sârâp	sârâp	şarâp; vinâ	şarap
zeytin	zeytun	zeytün	zâytun	zeytun; olifka	zâytün	zâytün	zâytun	zâytun

Çorba, helva, kebab, pilav, şarap, zeytin gibi yemek ve yiyecek isimleri yabancı kökenli olmasına rağmen yine de müşterek kelimelerdir. Diğer kelimeler zaten büyük oranda müşterektir. Burada özellikle süt ve süt ürünlerine dayanan yemeklerle yiyecek isimlerinin müşterek olması yanında Türkçe kökenli olması da ayrıca dikkat çekmektedir.

Maden-Mineral-Değerli Taş vs

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
Altın	Altun/gızıl	altın	altın	altın	altın	altın	alti	altun
bakır	mis	mis	Mıs/jez	Pakır Mıs/cez	bakır	bakır	mis	mis
demir	dâmir	demir	temir	temir	timir	timir	temir	tömür
gümüş	gümüş	kümüş	kümis	kümüş	kömöş	kömiş	kümüş	kümüş
inci	inci	dür	injüv	Akak; marbar	ınyı	inci	İncu; Mârvârid; dur	İncu; mârvârit

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

kalay	galay	galâyı	kalayı	kalay	akkurğaş	akkurğaş	qalay	kälây
kömür	kömür	kömür	kömir	kömür	kümir	kümir	kömir	kömür
tuz	duz	duz	tuz	tuz	toz	toz	tuz	tuz
yeşim	Yâşâm daşı; yaşma	yaşma	yaşma	yaşma	yaşma	yaşma	Yâşıl rânqli kımmâtbehâ taş	yâsmâ
Çelik; polat	polad	polat	bolat; kurış	bolot	koros	korıç	polat	Polat; gân
elmas	almaz	almaz	almas	almaz	almas	almaz	âlmâs	almas
kurşun	gurğuşun	gurşun	korğasın	korğuşun	kurğaş	Kurğaş; kurğaşın	korğâşın	koğuşun
kükürt	kükürd	kükürt	kükirt	kükürt	kökört	kükirt	âltینگüürt	gugut
mercan	mârcan	mercen	marjan	Marcan; şuru	mâryin	mârcân	mârcân	mârcan
mermer	mârmâr	mermer	mârmâr	marmar	mârmâr	mârmâr	mârmâr	mârmâr
sedef	sâdâf	sadap	marjan	sedep	Sâdâf; mârvât	Sâdâf; perlamutr	sâdâf	sedâp
yâkut	yâgut	yâkût	lağıl	cakut	yakut	yakut	yâkut	yakut
zümürüt	zümürd	zümerret	izumrut	zümürüt	zöbârijät	zöbârcät	zümräd	zümrät

Türkçe kökenli Altın, gümüş, demir, kömür, kalay, inci, yeşim, tuz gibi maden, değerli taş ve mineraller dışındaki alıntı kelimelerin de müşterek olması dikkat çekicidir.

Alet-Edavat ve Üretilmiş Nesne İsimleri

Türkiye t	Azerb. T	Türkm. T	Kazak t.	Kırgız t.	Başkrt t.	Tatar t.	Özbek t.	Uygur t.
araba	araba	araba	arba; kölük	araba	arba	arba	ärävä	harvu
ayakkabı	ayaggabı	ayakgâp	ayakkiyim	but kiyim	ayak kiyimi	ayak kiyimi	âyäk kiyimi	ayak kiyim
Baca	Baca	tüsseçikar	tütündik murja	moru	möryä torba	mörcä torba	mori	mora turxun
balta	balta	palta	balta	balta	balta	balta	bâlta	palta
basamak	pilläkân	başgançak	baskış baspaldak	tepkıç	baskıs basma	baskıç basma	bâsqıç pâğân ä	baskuç baldak
beşik	beşik	sallançak	besik	beşik	beşik	bişik	bällü	beşik; böşük
bıçak	bıçag	pıçak	pışak	bıçak	bısak	pıçak	piçâç	pıçak
bıçkı	bıçğı	bıçğı	ara	arâ	bıskı	pıçkı	ärrä	härä

Hikmet KORAS

bilezik	bilärzik	bilezik	bilezik	bilerik	biläzik	biläzik	bilägüzük	biläküzük biläyzük
boyunduruk	boyundurug	boyuntırık	moyıntırık	moyunturuk	ağas; kamıt	ağaç; kamıt	boyunturuq	boyunturuk
çakmak	çaxmag	çakmak	şakpak; ottık	çakmak; ottık taş	kabızğıs	çakma; utkabızğıç	çaqmâq	çakmak
çarık	çarıg	çarık; çokay	230arık; şärkey	çarık; çarıkçokay	särık	çarık	çârıq	çoruk
dayak (destek)	dayag	direk; söyek	tayav; tirev; süeyev	tirēç; Türkük	tayav; tirek; tireğis	tiräv; tiräviç; tiräk	tiräk; tirgäk; süyänçiq	tiräk; tayançuk
düğme (elbis)	düymä	ilik; sadap	tüyme	tüymö; topçu	töymä; hizäp	töymä; sädäf	tügmä	tügmä
gömlek	köynäk	köynek	köylek; jiyde	köynök	küldäk	külmäk	köyläk	köynäk
halı	xalı	hālı	kalı	kilem; kalı kilem	balas; kiläm	kiläm; palas	giläm	giläm
iğne	iyinä	iñne	iyne	iyne	inä	inä	ignä	jiñnä; ignä
kağrı	araba	araba	arba	araba	arba	arba	kokän ärävä	harvu
kalkan	galxan	galkan	kalkan	kalkan	kalkan	kalkan	kalkän	kalkan
kama; hançer	xäncär; gämä	gama	kanjar	kancar	xänyär	xancär	xancär	xäncär
kamçı kırbaç	gamçı; gırmanç	gamçı	kamşı	kamçı	kamsı; sıbırtkı	kamçı; çıbırkı	kamçı	kamça
kayık	gayıg	gayık	kayık	kayık	kayık; kämä	kayık; kämä; köymä	kayık	qeyıq
orak	orag	orak	orak	orok	urak	urak	orâq	oğak orğak
kap	gab	gâp; gâp-gâç	ıdı;savıt	ıydış	kap; kapsık	kap; kapçık	ıdış	kaça; ıdış
kapak	gabag	gapak	kakpak	kapkak	kapkas	kapkaç	kâpkâk	kapkak
kapı	gapı	gapı	esik	kâlğa; eşik	işik	işik	eşik	işik
kaşık	gaşıg	çemçe	kasık; kalak	kaşık	kaşık	kaşık	kâşıq	koşuk
kayık	gayıg	gayık	kayık	kayık	kayık; kämä	kayık; köymä; kämä	kayık	qeyik
kazan	gazan	kazan	kazan	kazan	kazan	kazan	kâzân	kazan

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

kazık	gazıg	gazık	kazık	kazık	kazık; kadık; bağana	kazık; bağana	kâzık	kozuk
kepçe; çömçe	çömçä	susak	ojav; şömiş	çömüç	sümis; ijav; ujav	çümüç; bakraç ucav	çömiç	çömüç
kılıç	gılınc	gılıç	kılış	kılıç	kılıs	kılıç	qılıç	kılıç
kın	gın	gın	kın	kın	kın	kın	kın	kın
kıskaç	gısgaç	gısgaç; gısgıç	kıskaç	kıçkaç	kıskıs	kıskıç	kıskıç	kıskaç
kilim	kilim	palās; kilim	tıkır kilem	tār	balas	palas	şālçä	palas
kürek	küräk	kürek	kürek; kalak	kürök	köräk	köräk	küräk	küräk; gücäk
ok	ox	ok	ok; jebe	ok(canın) cebe	uk	uk	ok	ok; yanıñ okı
oklava	oxlov	oklav	oktav	übölök	uklav	uklav	oklāv	noğuç; nokuç; sekiläk
oyuncak	oyuncag	oyuncak	oyınşık	oyunçuk	uyınsık	uyınçık	oyunçâq	oyunçuk
süpürge	süpürgä	sübse	sıpırğış	sıpırğı	hipirtki	sibirki	süpürgi	süpürga
sürme	sürmä	sürme	sürmä	surma	hörmä	sörmä	sürmä	sürmä
tabak	boşgab	tābak; okara	tabak	tabak	tārilkä; taştābak; tabak	tārilkä; taştābak; tabak	tāvāq	tavak
tarak	darag	darak	tarak	tarak	tarak	tarak	tārāq	tarak
tava	tava	tāba	taba	taba	taba	taba	tāvā	tava
top	top	top	dop	top	tup	tup	top; kâptāk	top; poñzāk
tırmık	dırmıg	dırmık	tırma; tırnavış	tırmōç	tırma	tırma	xaskāş	tırmuğaç
tırpan	kārānti	çalğı	şalğı	çalğı	salğı	çalğı	çalğı	çalğa
tokmak (ağaç)	toxmag	tokmak	tokpak	tokmok	şaltırmak; şakıldavık	şaltırmak; şakıldavık	tokmāk	tokmak
torba	torba	tōrba	dorba	torbo; kap	torba; tok	torba; tok; kapçık	torvā	torva; mişkap
üzengi	üzāngi	üzeññi	üzeñgi	üzöñgü	özāngi	özāngi	üzāngi	üzāñgä
yastık	yastıg	yassık	jastık	cazdık	yastık	yastık	yāstıq; bālış	yastık; täkiyā
yatak;	yatag	düşek;	töse;	töşök	yatak	yatak	töşāk	yatak;

Hikmet KORAS

döşek		düşekçe	yatak					orın-körpâ
yay	yay; kaman	yây	juva; piyaz	câ	yâyâ; yan	câyâ	yây	ya
yayık	nehrâ	yâyık	may şaykağış	kübö	kismäk	kismäk	küv	cuvaz
yelken	yelkân	yelken	jelken	parus	yilkân	cilkân	yelkân	yâlkân
yelpâze	yelpazâ	yelpevâç	jeypüviş	celdetme	yilpivis; yilpaza	cillâtkiç; cilpâzâ	yelpiğič	yâlpügüç
yorgan	yorğan	yorğan	körpe	cürkan	yurğan	yurğan	adyâl	yotkan
yüzük	üzük	yüzük	jüzik	şakek	yözök	yözik	üzük	üzük
ayna	ayna güzgü	âyna	ayna	küzgü	közgü	közgi	âyna közgü	âynäk
davul	davul ; tâbil ; nağara	nağara	davıl	dobul ; baraban	baraban	baraban	dâvul	davul
dürbün	durbin	dürbi	dürbi	dürbü	küzâtiv torbaxı	küzâtü torbası	dürbin	durbun
havan	häväng	havançâ ; oğur	keli	soku; sokuça	kili	kili	ogır; kâli; hâvançâ	havançâ ; oğur
kevgir	kâfgir	kepğir	kâkpir	kepkır	hözğös; ilak sümis	sözgiç; ilâkçümiç tişikli çümiç	kâpgir	kâpkür
lâmba	lampa	pelteli çıra	may şam	çırak; may çırak	may lampa	lampa	lampa	çırak
mangal	mangal	maññal	mangal	mañğal	manğal ; östö asık; miyis	manğal ; cılıtu- kızdırı caylanması	manğal ; mankal	manğal
mıh	mıx	mih /çüy	şege	mık	mıx /söy	kazak; çöy	mıx	mıx
ney	ney	nay ; garğı	nay	nay ; uzun çır türü	ney	ney	nây	nây
sandık	sandıg	sandık	sandık	sandık	handık	sondık	sândıq	sanduk
taç	tac	tâç	tâj	tâcı	taj	tac	tâc	tac
terâzi	târâzi	terezi	tarazı	taraza	ülsäv	ülçäv tarazıy	târâzi	taraza

Günlük ihtiyaçları karşılamak için ham bir maddenin işlenmesi suretiyle elde edilen her türlü nesne bu başlık altında değerlendirilmiştir.

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

Bu isimlerin çoğunun Türk dilinde olması Türk halklarının yaratıcılığını göstermesi bakımından da önemlidir. Özellikle Türk dilinde olan alet ve nesne isimleri, ekler farklı olsa da, türedikleri kökün aynı olması ile dikkat çekicidir.

Sıfatlar

Türkiye t	Azerb. T	Türkm. T	Kazak t.	Kırgız t.	Başkrt t.	Tatar t.	Özbek t.	Uygur t.
aksak; topal	topal; axsag	ağsak	aksak	aksak	akhak	aksak; çatan	âksâk	toko®
artık (fazla)	artıg	artık kóp	artık	artık kóp	artık	artık	ârtık ârtıkçâ	artuk
ayaz	ayaz	ayaz	ayaz	ayaz	ayaz	ayaz	âyâz	ayaz
bağlı	bağlı	bâğlı dañılgı	baylavlı	baylanğan	bäylänğan	bäylänğan	bâğlıq	bağlağlık
benzer	bânzâr; oxşar	meñzeş	uksas	okşoş	okşas; okşaşlı	oxşas; oxşağan	oxşas	oxşas
bol; geniş	bol	bol	mol	mol; arbin	mul	mul	mol; tolä	mol
boş	boş	boş	bos	boş	buş	buş	boş	boş
bu	bu	bü	bu/sol; bul	bu/bul; oşol	bil	ul/bu	bu	bu/mavu
bütün	bütün	bütin	bütün; bükil	bütün; bütkül	bötön; bötä;	bötin; barça; barlık	bütün	bütün; pütkül
büyük	böyük	beyik	büyük	biyik	ölkän; däv	oli; däv	kättä; yirik	büyük; uluğ
dar	dar	dâr	tar	tar	tar	tar	târ	tar
eksik; kem	eskik	eğsik; kem	tapşı	öksük	kâm; yitmäv	citmäv; kâm	kâm/âz	kâm; muhtac
kırık	gırıg	dövük; sınık	kıyrağan	sınğan; kıyrağan	hınğan	sınğan	sinıq; pâçäk	sunuk
yarım buçuk	yarım	yârim	jarım; jartı	carım; cartı	yarım; yartı	yarım; yartı	yârim	yerim
iki yüzlü	ikiüzlü	ikiyüzli	eki jüzdi	eki cüzdi	ikiyözlö	ikiyözli	ikkiyüzlämä	ikki yüzlük
ılık	ilg	yılı	jılı	ılık; cılı	yılı	cılı	ılık	illik; ilman
ırak	irag	ırāk; uzak; alis	jırak; uzak; alis	ırāk; alis	yırak; alis; ozak	yırak; ozak; alis	yirāk; âlis; uzāk	yirak
ikiz	äkiz	ekiz	egiz	egiz	iğiz iğizäk	iğiz; iğizäk	egizäk	egiz; koş gezek
ilk	ilkinci	ilkinci	ilki	alğaç; birinçi	birinsi; tävği	birinçi; tävği	ilk	däsläpki; ävvälki
kısa	gısa	gısğa	kıska	kıska	kıska;	kıska	kıska;	kıska;

Hikmet KORAŞ

					tokor; tokos		kältä	kältä
kısır	gısır	nesilsiz (insan); gısır (hayvan)	kısır	kısır	kısır	kısır	kısır	kısır; xtuğmas
korkak	gorxag	gorkak	korkak	karkok	kurkak	kurkak	korkäk	korkak
koyu	gatu	goyı	koyuv	koyū	kuyı	kuyı	kuyuk	koyuk
kör	kör	kör	kör; sokır	kör; sokur	hukır; küzhez	sukır; küzhez	kör	kör; kargu
köse	kösä	köse	köse	kösö	küsä; hakalhız	küsä; sakalsız	kösä	kosa
köz/kor	köz	köz	şok/köz	çok	kuz; kıpkızıl kümür	utlı kümür	kor	çoğ
kuru	guru	gürı	kurğak	kuru; kurğak	koro; katkan	korı; katkan	kuruk	kuruk
küçük	kiçik	kiçi	kişi	kiçine	kiskinä; bäläkäs; bäläkäy	kiçkinä; bäläki; näni	kiçik; mäydä	kiçik
ortanca	ortancıl	ortancı	ortanşı	ortonçu	urtansı	urtancı	ortänçi	otturançi
öksüz	yetim	yetim	jetim	cetim	yitim; ühhez	yätim; üksüz	yetim	jitim
ölü	ölü	öli	ölik	ölük	üli	üli	ölük	ölük
solak	solğun	solğun	solğın	solğun	huyğan; şingän	sulğan; şingän	solğun	solğun
şu	bu	şü	sol	uşul	bıl; bınhı; oşo; tiği	bu; şusı; monısı; tiği	u; ana u	şu
tanış; tanıdık	tanış	tanış	tanı	tänış	tanış	tanış	tänış	tonuş
topal; aksak	topal; axsag	ağsak	aksak	aksak	akhak; satan	aksak; çatan	aksäk	toko@
ulu	ulu	ulı	ulı	ulū; biyik	olo; böyök	oli; biyik	uluğ; büyük	uluğ; uluğvar
uzak	uzag	uzak	uzak; jırak	uzak	ozak; yırak	ozak; yırak	uzäk	uzak; jırak
uzun	uzun	uzın	uzın	uzun	ozon	ozın; täraşlı	uzun	uzun
ürkek	ürkäk	ürkek	ürkek	ürkünçök	örkäk; kurkak	örkäk; kurkak	hürkäk	ürkügäk
yakın	yaxın	yakın	jakın	cakın	yakın	yakın	yaqın	yekin
yalancı	yalançı	yalğançı	ötirikşi	calğançı	yalğansı; aldaksı	yalğançı; aldakçı	yalğänçı; aldämçı; aldäkçı	yalğançı
yalnız	yalmız	yalnız	jalnız	calğız	yanğız;	yalğız;	yalğız	yalğız;

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

					bir üzi	bir üzi		yäkkä
yaralı	yaralı	yaralı	jaralı	caralangan; caralü	yaralı	yaralı	yäräli; yärädär	yarıdar
yarım	yarım	yärım	jarım	carım	yarım	yarım	yärım	yerim
yaş (ıslaklık)	yaş	əl/çığ	suvlı; ılğal	sü	yiviş	yüiş	höl	höl
yaşlı; ihtiyar	yaşlı	garrı	kâri; kekse; moskal	karı	kart; sal; iski	kart; çal; iski	qari; çal; moysâfid	qeri
yeni	yeni	tâze	jaña	cañı	yañı	yaña	yängi	yeñi
yırtık	yırtıg	yırtık	jırtık	cırtık	yırtık	yırtık	yırtıq	jıtk
yoksul	yoxsul	yoksul; garıp	kedey; pakır	kedey	fâqir	fâqir	yoqsıl; kâmbağal	yoksul
yumuşak	yumşak	yumşak	jumsak	cukşak	yomşak	yomşak	yumşâq	yumşak
arsız	arsız	ârsız; utançsız	arsız; betsiz	arsız uyatsız	oyathız	ârsız; oyatsız	ârsız; nâmussız	arsız
barbar	barbar	vağşı	jabayı tağı	capayı varvar	varvar, tupas kişi	varvar vağşı	vahşiy	varvar yavayi
ulusal; millî	milli	milli	ultuk	uluttuk	milli	milli	milliy	milliy

İsimleri niteleyebilecek durumda olan kelimelerin çoğu kök veya türemiş olarak Türkçe kökenlidir. Elbette burada almadığımız sıfat olarak kullanılabilecek durumda pek çok Türkçe ve alıntı kelime vardır.

Renk İsimleri

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
ak; beyaz	ağ; beyaz	äk	ak	ak	ak	ak	âq	ak
al	al	äl	al kızıl; kırmızı	kızıl	al	al	qızıl	hal; kıp kızıl
alaca	alabâzâk; alabula	âla	ala	alabula	ala	alakola	älâbulâ	ala; alabula
boz	boz	boz; çal	boz; sur	boz	buz; horo	sorı	boz; külreng	boz
gri; külrengi	boz rāng kül rāngi	çal/boz	sur; külgin	boz/sur	akhıl; buz; köl töslö	aksıl; buz; köl töslı	külrāng	çal/boz
kır	bâyaz; çal	gır/çal	aksur; surgılt	boz; aksarı	buz; akhıhoro	akçıl sorı; açık sorı	âqış; âqargān	külrāñ; boz/çal
elâ	ala	âla	şegir; ker(köz)	çekir; kök caşıl	sıbar; ala kola	ala; ala kola	koñğır; koy(köz)	kār(köz)
kara	gara	gara	kara	kara	kara	kara	kārā	kara

kavuniçi	sarımtıl	gızğilt; sarımtıl gızıl	kızğıltsarı	kızğıltsarı	kızğıltsarı	kızğıltsarı	âçqızıl; nimpuştu	hal- serik
kızıl; kırmızı	gırmızı	gızıl	kırmızı; kızıl	kızıl	kızıl	kızıl	qızıl	kızıl
külrengi	kül rāngi	kül reñk	külgin; kül tüsi; boz	kül tüst	köl töslö	köl töslö	külrāng	külrāñ
māvi; gök	māvi	gök	kök; kögildir	kök	kük; zāngār	kük; zāngār	māviy; kök	kök
pembe	pāmbā; gül rāngi	āl; gızılımtıl	kızğilt	kızğiltım	alhıv; roza töslö	roza töslü alsu	nim puşti; aç kızıl	xalrāñ; pārāñ
sarı	sarı	sārı	sarı	sarı	harı	sarı	sārıq	serıq
sarışın	sarışın	sārıyağız	ak kuba	sarğımtıl	harğilt	sarğilt	mällä sāçlı ādām	sarğuç
siyah/kara	gara/siyāh	gara	kara	kara	kara	kara	kārā	kara
Turuncu; ateşsarı	turuncu; narıncı	nārınc; māmişi	kızğilt sarı	toksarı; kızğıl sarı	kızğilt harı; āflisun töslö	kızğilt sarı; āflisun töslü	tok sarık	kızğuç serik
yeşil	yaşıl	yāşıl	jasıl	caşıl	yāşıl	yāşıl	yāşıl	yeşil

Ana renk isimlerinin çoğu, ak, kara, kızıl, gök, yeşil, sarı gibi Türkçe olup, ara renkler eklerle veya benzer nesne isimleri ile türetilmiştir. Bunların ortak olanlar dışındaki renkler benzetilen nesnelere ortaklığı ile dikkat çekmektedir.

Edatlar

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
başka	başga özge	başga	baksa özge	başka	başka	başka	bāşqa	başka
belki	bālkā	belki	bāлки; bāلكim	balkim	bāлки	bāлки	bāлки	bāлки; bāلكim
ile	ilā	bile(n)	-men/ pen	menen	minān; ilā	bilān; ilā	bilān; ilā	bilān
hani (nerede)	hanı	hanı	kāni	kana; kayda	kāydā; kāy yirdā kāyā	kayda; kay cidā; kaya	kani	keni
hayır (cev. ed)	xeyr	yök	jok	cok	yuk	yuk	yok	yak
neden; ne için; niye	nā üçün; niyā	nāme üçün; sebāpden	nege; nelikten; ne sebepiti	emne üçün; nege	ni ösön; nige; niliktān	ni öçin; nigā; niliktān	nimā üçün; negā; nimāgā	nemişkā; nemā üçün
yalnız	yalnız	yalñiz;	jalğız;	calğız ğana	lākin;	lākin;	fakat;	pākāt;

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

		dīne	yalğız ğana		ämmä	ämmä	yälğiz	lekin; yulğuz
ama	amma	emmā	demek	birok	ämmä	amma	amma	amma
elbet; elbette	älbät; älbättä	elbette	älbette	albette; sözsüz	älbittä; şikxiz	älbättä; şiksiz	älbättä	älvättä
her	här	her	är	ar	här	här	här	här
hiç	heç	hiç	eş	eç	his tä	hiç tä	heç	heç

Türkçe edatlar bakımından, diğer kelimeler dikkate alındığında yabancı unsurların en fazla olduğu kelime türüdür. Biz Türkçe kökenli olan birkaç tanesi ile yine ortak olan alıntı kelimeleri almayı uygun gördük.

Alıntı İsimler

Türkiye T	Azerb. T	Türkm. T	Kazak T.	Kırgız T.	Başkırt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
asıl	äsil	asıl	asıl şın	asıl çımğı	asıl ısin	asıl çın	asl çin	asıl çin
asker	äsgär	eşger	äsker	asker	soldat	soldat	äskär	äskär
äzat	äzad	azät erkin	azat	azat erkin	azat irkin	azat irkin/hör	äzäd	azat
bedbaht	bädbäxt	betbağt	betpak	baktısız	bäñıtız	bäxitsiz	baxtsiz	bädbäxt
belâ	bälâ	bil	bel	bel	bil	bil	bel	bäl
beter	betär	beter	beter; ärmän	beter	nasar; alama	naçar; alama	bättär	bättär
can	can	cân	jan	can	yän	can	cân	can
cevâp	cavab	coğâp	javap	cöp	yavap	cavap	cävâb	cavap
cezâ	câzâ	cezâ	jaza	caza	yaza	câza	câzâ	caza
cömert	comârd	cömärt; sehî	jomart; bereğen	cömart; bereşen	yomart	yumart	säxiy	märt; sexî
defter	däftär	depder	däpter	depter	däftär	däftär	däftär	däptär
dīvāne deli	dīvāne	dīvāna; dāli	diyvana; esalañ	deli; delbe; cindi	divana; tili	divana; tili	devānā; cinni	divanā
dünya	dünya	dünyä	dünya	dünüyö; düynö	dönya	dönya	dunyâ	dünya
dürbün	durbın	dürbi	dürbi	dürbü	küzätiv torbaxı	küzätü torbası	dürbin	durbun
dükkân	dükân	dükân	düken	dükön	kibit	kibit	dökân	dukan
duâ	duâ	doğâ; ömîn	duğa; bata; jalbarınuv	duba; bata	doğa; namaz	doğa; namaz	duâ	dua; duğa
dost	dost	döst	dost; dos	dos	dus; dust	dus; dust	dost	dost
dīvan	dīvan	dīvān	diyvan	duban	divan	divan	devān	divan

Hikmet KORAŞ

(tarihi)								
dıvan (kitap)	dıvan	divan; cıyıntık	diyvan; jiynak	divan	divan; yiyıntık	divan; cıyıntık	devân	divan
hâcet	hâcat	hâcat	kajet	kacet	xäjät	xacät	hâcät	hacät
haber	xâbâr	habar	xabar	kabar	xâbâr	xâbâr	xabâr	xävâr
hâkikat	hâgigät	hakikat	akiykat; şın	akiykat; çın	xäqiqät	xakiykat	hâkıkät	xâkkät
halk	xalg	halk	xalık; xalayık	kalk; el; curt	xalık	xalık	xalq	xâlık
hamur	xämîr	hamîr	kamır; şiyki nan	kamır	kamır; izme	kamır; izmâ	xamir	hemir
hançer	xâncâr	hancar	kanjar	kancar	xänyâr	xxancxar	xancâr	xâncâr
harem	hârâm	harem	garem	garem	xârâm; ğarem	garem; hârâm	hârâm	hârâm
harf	hârf	hârp	ârip	arip; tamğa	xârif	xârif	hârf	hârp
harp	hârb	uruş	soğis	soğuş; uruş	huğış; körâş	suğış; körâş	uruş; hârb	uruş; hârp
hayır (iyilik)	xeyr	hayır	kayır	kayır	xâyir	xâyir	xayr	xayr
hayvan	heyvan	hayvân	xayvan	ayban	hayuan	xayvan	hâyvân	hayvan
hazır	hazır	hâzir	âzir; dayar	dayar	âzir; xâzir	âzir; xâzir	hâzir; täyyâr	hazir; täyyâr
helâl	halal	halâl	adal	adal	xälâl	xälâl	hâlâl	halal
hesap	hesab	hasâp	esep	esep	isâp; hisâp	xisap; isâp	hisâb	hesap
hikâye	hekâye	hekâye	xikaya	ikaya; aŋgeme	hikâyä	hikâyä	hkâyä	hikayä
hilâfet	xilâfat	halifat	xalifat	xalifat	xälifät	xälifät	xalifalık	xalipat
hilâl	hilâl	t̄ze doğan ây	jaña ay; jartı ay	cañı tuğan ay; cañırğan ay	yaña ay	yaña ay	hilâl; yângi ây	hilâl; yeñi ay
hukuk	hügug	hukûk	xukık	ukuk	xokuk	xokuk	hükuk	hokuk
kabir	ğäbir	gabır; mezâr; ḡar	kabır; beyit; ziyrat	kabır; körüstön	qabir; gür	kabir; gür	kabrqâbir kâvrâ	
lâzım	lâzım	gerekli; zörür; möhüm	kerek; lazım; kajet	kerek; ilazım	käräk	kiräk; lazım	lâzım; keräk	lazım
leğen	läyân	leğen; taz	legen	ilegen; dağıra	lakan	lakan	lägân	lägân
mahşer	mähşär	mağşar	maxşar	kıyamat kün	maxşar	mähşär	mähşär	mähşär
makäle	mâgälä	makâla	makala	makala	mâqälä	mâkalä	mâqälä	makalä
maksat	mâgsäd	maksat	maksat;	maksat	maksat;	maksat;	maqşäd	mähşät

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

			murat		morat; tiläk	morat; tiläk		
mānā	mā'na	mānı	mağına	māni	māğnā	māğnā	ma'nā	māna
mecbur	mācbur	mecbūr	mājbūr	macbur	mājbūr; zarur	mājbūr; zarur	mācbur	mācbur
medrese	mādrāsā	medrese	medrese	medirese	mādrāsā	mādrāsā	mādrāsā	mādrisā
mektep	māktāb	ketdep	mektep	mektep	māktāp	māktāp	māktāb	māktāp
mektup	māktub	hat	xat	kat	xat; māktüp; bötiy	xat; māktüp; böti	māktüb; xat	xāt
merhum	mārhum	merhūm	markum	markum	mārξūm	mārξūm	mārhum	mārhum; rāmātlık
millet	millāt	millet	ult	ulut	millāt	millāt	millāt	millāt
millī	milli	milli	ulttık	uluttuk	milli	milli	milliy	milliy
muallim	müāllim	muğallım	muğalim; okıtuvşı	muğalim	uktıvsı	ukıtuçı	muāllim; okıtuvçı	muāllim
nakış	naxış	nağış	nakış; örnek	oyü; oyum	nākış	nākış	nakş	nākış
nāmus	nāmus	nāmıs	namıs	namız	namus	namıs	nāmus	namus
nefret	nifrāt	yiğrenç	jiyirkenüv; unatpav	ciyirken	nāfrāt	nāfrāt	nāfrāt	nāprāt
ruh	ruh	rūh	ruh/jan	ruh	rux	rux	rūh	roh
saat	saat	sāğat	sağat	saat	sāğāt	sāğat	sāāt	saāt
saray	saray	saray; köşk	saray	saray	haray	saray	sārāy	saray
sebeup	sābāb	seb	sebeup	sebeup	sābāp	sābāp	sābāb	sāvāp
sefer	sāfār	sāpār	sapar	sapar	sāfār; sāyāhāt	sāfār; sāyāhāt	sāfār	sāpār
sel	sel	sıl	sel	sel	sel	sel	sel	sel
sır	sır	sır	sır	sır	sir	sir	sir	sir
şad	şad	şāt	şat	şat	şat; kıvanıslı	şat; kuanıçlı	şād	şad; xoşal
şecere	şācārā	şecere	şejire	sancıra	şājārā	şācārā	şācārā	şācārā
taht	taxt	tağt	tak	tak	tāxit	tāhit	taxt	taxt
vasiyet	vāsiyyāt	vesyet	ösiyet	osuyat	vasıyat	vasıyat	vāsiyat	vāsiyāt
vatan	vātān	vatan	otan; atameken tugan il	ata-curt	vatan; il	vatan; il; tuğan il	vātān	vātān
vekil	vākil	vākıl	vākıl	mildet atkarüçı	vākıl	vākıl	vākıl	vākıl
yâr; sevgili	yar; sevgili	yâr; söyğüli	jar; süyükti	car; süyükt	yar; höygän	yar; söygän	yâr	yar; süyümlük
yetim	yetim	yetim	jetim	cetim	yätim	yätim	yetim	jitim
zâlim	zâlm	zâlm	zalım	zalım	zalim	zalim	zâlim	alim

Sosyal hayatın değişmesi ve yeniliklerle birlikte bütün Türk halklarının dillerindeki kelimelerde değişiklikler olmuştur. Dini hayat bu etkenlerin başında gelir. Din ve edebiyat yoluyla Türkçeye giren kelimelerin büyük bir kısmının Türkçe karşılığı vardır veya türetilebilecek durumdadır (Özönder 2002, s, 481-501). Buna rağmen hem Türkçeleri ile birlikte kullanılan veya daha önce kullanılan Türkçe kelimeleri kullanımdan düşürerek yerini alan alıntı isimlerin çoğunun da ortak olduğu görülmektedir.

Dini Terimler

Türkiye T	Azerb. T.	Türkm. T.	Kazak T.	Kırgız T.	Başkrt T.	Tatar T.	Özbek T.	Uygur T.
ant	and	ant/aht	ant/sert	ant/şart kasam	ant	ant	ânt	ant käsäm
bayram	bayram	bayram	meyram	mayram	bayram	bäyräm	bäyräm	bayram
seccâde; namazla-ğı	säccädä	namâzlık	jalnamaz; sâjde	cay namaz	namazlık	namazlık	câynämâz	caynamaz
susam; küncü	küncüt	künci	künjit	küncüt	kunjut	kunjut	küncüt	küncüt
sünnet	sünnät	sünnet	sündet	sünnöt	sönnet	sönnet	sünnät	sünnät
tanrı	tanrı; allah	tañrı; huday	tãñrı; kuday	teñir	tãñri	tãñri	tãngri	tãñri
yatsı	şam(namazı)	yassı	keşkurım namazşam	namaşam kãğüm	yätsü	yätsü	xuftãn	xuptãn
allah	allah	allah	allah	alla	allah	allah(ı)	allah	alla(h)
âmin	âmin	âmin	ävmiyn	ömiyin	amin	amin	âmin	amin
azrâil	âzrâil	eZRâyıl	âzireyil	azireyil	ğazrail	ğazrail	âzrâil	âzpail
besmele bislillah	bismillah	bismillâ	bismillâ	bismilla; bismilda	bismilla(h)	bismilla(h)	bismillâ	bismilla
câmi; mescit	câmi; mäscid	metcüt	meşit	meçit; cami	mäsit	mãçit; camığ	mãscid; mäscidica-me	camaä
cehen-nem	cähännäm	cäxennem dovzax	jahannam tamuk; tozak	tozok	yähännäm	cähännäm	cähännäm	cähännäm dozax
cemâat	cemâat	cemâğat	jamağaat	camât	yämäğät	cämğiyät	cämää	camaät
cenâze	cänâzä	merhüm; ceset; meyit	janaza; mäyit	canaza; sžk	yinaza; mäyit	cinaza; mäyit	ölik; murdä; cäsäd	cinaza; cäsät
cennet	cännät; behişt	cennet; behişt	jannat; beyiş	cannat; beyiş	yännät; ojmax	ocmax; cännät	cännät	cännät; beyiş
cin	cin	cin	jın	cin	yın	cin	cin	cin
duâ	duâ	doğã; ömın	duğã/bata; jalbarınuv	duba; bata	doğã; namaz	doğã; namaz	duâ	dua; duğã
ezan	azan	âzãn	azan	azan	azan	azan	âzãn	âzãn
hac	hãcc	hacı	kajı	acı	xaj	xac	hãc	hãc

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ MÜŞTEREKLER ÜZERİNE

hacı	hacı	hacı	kajı/äji	acı	xajıy	xacıy	hâci	haci
hadis	hâdis	hadis	xadiys	xadis	xadis	xadis	hâdis	xadis
hâfiz	hâfiz	kârı/hâpız	kariy	karı	xafiz	xafiz	qârı	kari/hapiz
haram	haram	harâm	aram	aram	xaram	xârâm	hârâm	haram
hatim	xâtm	hatım	xatım; katım	kurandı büt okü	xâtım	xâtım	xatm	xâtm
hicri	hicri	hicri	xijra	xücûra	hijri	hicri	hicriy	hicriy
hristiyan	xristian	hristian	xristiyan	xristiyan	xristiyan	xristiyan	xristiän	xristian
hüda	xudâ	xuda	kuda; kuday	kuda; kuday	xoday	xoday	xudâ	xuda
hüri	hüri	h@yr	xor kızı	ür kızı; beyiş kızı	xur kızı	xur kızı	hür	hur
hutbe	xütbâ	hutba	kutba	kutpa	xötbâ	xötbâ	xutbâ	xutbâ
ibâdet	ibâdât	ibâdat	iyabat; ğıybadat	ibadat;	ğıbadat	ğıybadât	ibâdât	ibadât
iftar	iftar	ağzaçar	avız aşuv	öz açü	avız asıv	avız açu	iftâr	iptar
imam	imam; molla	imâm	molda	imam	imam	imam	imâm	imam
îman	îman	imân	iyman	ıman; ıman; ıyman	ıman	ıman	imân	ıman
incil	incil	incil	inçil	incil	inçil	incil	incil	incil
kâfir	kâfir	kâpır	kâpir	kâpır	kafir	kyafir	kâfir	kapir
kefen	kâfân	kepen	kebin	kepin	kâfin	kâfin	kâfân	kepin
kible	ğıblâ	kıbla	kubıla	kıbıla	kıbla	kıybla	qıblâ	kıblâ
kısmet	ğısmât	kısmat; takdir	jazmış; talay	tâlay; tağdır	yazmış; ölöş	yazmış; ölüş	kısmât	kısmât
kiyamet	ğıyâmet	kıyâmet	kıyamet	kıyamat	qıyâmât	kıyâmât	kıyâmât	kıyamât
kurban	gurban	gurbân	kurban; kurbandık	kurmandık	korban	korban	kurbânlik	kurban; kurbanlık
mescit	mâscid	metcît	meşit	kiçine meçit	mâsit	mâçit	mâscid	meçit
minâre	minârâ	minâra	munara	munara	mâsit manarahı	mâçit manarası	minârâ	munarâ
minber	minbâr	münber	minber	kutba okulüçü tekçe	minbâr	minbâr	minbâr	münbâr
müezzın	azançı; müâzzın	azânçı	azanşı; müvezzıyn	azançı	mâzin	mâzin; müâzzın	muâzzın	mâzin
müftü	müfti	imâm	müftiy	muftiy	möftöy	möfti	müfti	mufti
mü'min	mö'min	m@mîn	dindar	dinçil; momun	dinga ınangan	dinga ınangan	momın; dindâr	dindar; dinçi
münâfik	münâfig	ârabozar; ikiyüzli	montanı; eki jüzdi; jalakar	eki cüzdi; uşakçı	ikiyözlö; yala yağıvsı	ikiyözil; yala yağıçı	münâfıq; ikkiyüzlâmâçi	munapık
mürıt	mürıd	mürıt; şâgirt	mürıyt; şâkirt	şakirt; murut	mörid	mörid	murid	mürıd; âğaşküçi
namaz	namaz	namaâz	namaz	namaz	namaz	namaz	nâmâz	namaz

Hikmet KORAŞ

nasip	nāsib	nesip	jazmış; tağdır	nasip	ölöş; kisäk	öliš; kisäk	nāsib	nesip
nikâh	nikâh	nikâ	neke	nike	nikax; öyläniv	nikax; öyleniv	nikâh	nika; nikah
nur	nur	yağtlık; nür	nur	nur; carık	nur; yaktı	nur; yaktı	nur	nur
oruç	oruc	orāza	oraza	orozo	uraza	uraza	rozā	roza
peygamber	peyğāmbār	pīğamber	payğambar	payğambar	pāyğāmbār	pāyğāmbār	payğambar	pāyğāmbār
put	büt	but	put	but	bot; torataş; sın	pot; sanam; sın	but	but
ramazan	ramazan	remezân	oraza	orozo; ramazan	ramazan	ramazan	rāmāzân	ramizan
sevap	savab	soğāp	savap	sōp	savap; izgi(lik)	savap; izgi(lik)	sāvāb	savap
sırat	sirat	sırāt	sırat; kıl köpir	kıyamattın kıl köpürösü	sırat	sırat	sırāt	sirat
süre	sürā	süre	süre	sürö	sürā	sürā	sürā	sürā
şehit	şāhit	şehit	şahit; şehit	şeyit	şāhit	şāhit	şāhid	şehid
şeriat	şāriāt	şerigāt	şariyat; şarıyğat	şariyat	şāriğāt	şāriğāt	şāriāt	şariāt
şeyh	seyx	şeyh	şeyx; şayxı	şayık	şeyx	şeyx	şāyx	şāyx
şeytan	şeytan	şeytān	şaytan; saytan	şaytan; albarstı	şaytan	şaytan	şāytān	şaytan
şükür	şükür	şükür	şükir	şügür	şökörlik	şökirlik	şükür	şükür
tahâret	tāhārāt	tāret	dâret	dârat	taharat	tāharāt	tāhārāt	taharāt; tārāt
tâlih	tāleh	tāley	talay; jamiş	tağdır; cazmiş	yazmış	yazmış	qısmāt	kısmāt
tekbir	tākbir	tekbir	tekpı	tekbir	tākbir; doğa	tākbir; doğa	tākbir	tākbir
tövbe	tövbā	töbe	tävbe	toba	tāvbā	tāvbā	tāvbā	tova
ümmet	ümmāt	ımmat	ümbet	ümmöt	bir dindä torovsı(lar)	bir dinde torıçı(lar)	ümmāt	ümmāt
vaaz	vā'z	vağız; nesihat	vağız	ımmadın nasatı	vağaz; öğöt; ügit- nāsihāt	vağaz; ügit; ügit- nāsihāt	vā'z	vāzā; vāzā- nāsihāt
vallahi	vallāhi; allaha and olsun	valla	nan ursın; kuday ursın	kuday ursun	vallahi	vallahi	vällāhi	vallahi; xuda ursun
yemin; ant	and	ant	ant; sert	ant	ant	ant	ānt; kasām	ant; qāsām
zekat	zâkat	zekāt	zeket	zeket	zâkāt	zâki	zâkāt	zakat
zikir	zıkr	zikir	zikir	zikir	zikir	zikir	zıkr	zikir

Dini terimlerde alıntı kelimelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunlar bütün Türk lehçelerine, hatta burada yer vermediğimiz farklı inançtaki Türk topluluklarının dillerine de geçmiş müşterek kelimelerdir. Bunlar içinde sayısı az olmakla birlikte Türkçe kökenli kelimeler de vardır. Bayram, namazlık/namazlağı, ant, Tanrı gibi kelimeler Türkçelerine örnektir. Aslında müşterek bir yazı dilinin kullanıldığı dönemlerde, bu gün alıntısı kullanılan pek çok kelimenin Türkçe karşılığının olduğu görülür (Kök 2004). İnanç sözkonusu olduğu için, zamanla Türkçesinin yerini daha çok alıntılar işgal etmiş ve Türkçelerini kullanımdan düşürmüştür.

Türk dili ile konuşan halkların yaşadıkları coğrafyalarda konuşulan kelime kadrosu yazı dillerinden çok daha birbirine yakındır. En azından taradığımız sözlükte (KTLS) Türkiye dışında kullanılan Türk dilinin kollarındaki kelimelerin çoğunun Türkiye’de yapılan derlemelerde elde edilen Derleme Sözlüğü’nde vardır. Hala yeni yapılan lisans, yüksek lisans ve doktora ağız çalışmalarındaki ortaya çıkan gerçek bunu göstermektedir. Halk ağzından yapılan derlemelerde kelime kadrosu dışında yazı dillerinde farklı gibi görülen pek çok yapım ve çekim eklerinin de müşterek olması, Türkiye’de halkın konuştuğu Türkçenin köklerine ne kadar sıkı bağlı olduğunu göstermektedir.

Türk dilinin bütün kollarının yazı dillerindeki çekim ve yapım ekleri ele alındığı zaman, özellikle çekim eklerinin müşterekliği dikkat çeker. Yapım ekleri ise aşağı yukarı aynı olmakla birlikte işlevleri bakımından zaman zaman birbirinden ayrıldığı görülür (Buran Alkaya 1999; ed. Ercilasun, 2007; Zeynalov, 1993).

Kelime teşkilinin aynı olduğu, yapım ve çekim eklerinin kelime sonuna gelerek birbiri ile irtibatlandığı veya kelime türetildiği Türk dilinin kollarının bu müşterekliğini ata sözlerinin ortaklığı ve aynı mantıkla yapılmış olmasında da görmek mümkündür (Çobanoğlu, 2004).

Atasözleri

- Türkiye Tr.** : Ağlamayan çocuğa meme vermezler (Gözaydın, 1998: 708-719).
Azerbaycan Tr. : Ağlamayan uşağa süd vermezler.
Türkmen Tr. : Emgenmedik oğlana mee vermezler.
Kazak Tr. : Jilamağan balaga emçek berimeydi.
Kırgız Tr. : İylabağan gaşxa emçek cok.
Tatar Tr. : Yilamağan/ğılamağan balaga içmek birmiyler.
Özbek Tr. : Bâlâ yilamasa, anasi emçek bermeydi.

- Türkiye Tr.** : Beş parmak bir değil (Gözaydın 1998: 708-719).
- Azerbaycan Tr.** : Beş parmağın beşi de ten değil.
- Türkmen Tr.** : On barmağın deñ mi?
- Kazak Tr.** : Bes sawsaq birdey imes.
- Tatar Tr.** : Barmak bilen barmaq tiñ tügel, botaq bilen botaq tiñ tügel.
- Özbek Tr.** : Beş kol bärävär emäs.
- Uygur Tr.** : Bäs kol birdäk emes.
- Türkiye Tr.** : Anasına bak kızını al/Kenarına bak bezini al (Gözaydın, 1998: 708-719).
- Azerbaycan Tr.** : Anasına bax kızı al/qırağine bax bezini al.
- Türkmen Tr.** : Enesini görüp gızın al/giresini görüp bizin al.
- Kazak Tr.** : Anasın körüp qızın al/ayağın körüp isin iş.
- Kırgız Tr.** : Enesin körüp qızın al/eşiğin körüp törünö öt.
- Tatar tr.** : Anasına karap qızın al/qiriyına qarap büzän al.
- Özbek Tr.** : Milkini kör bozini âl/ ânäsini kör qızını al.
- Uygur Tr.** : Qır körüp böz al/ ana körüp qız.
- Türkiye Tr.** : Dereyi/suyu görmeden paçaları sıvama (Gözaydın, 1998: 708-719; Mert, 2007: 297-312; Toktamış, 2010).
- Azerbaycan Tr.** : Su görmeyinge etek çekme.
- Türkmen Tr.** : Suw görmen tamman çığarma.
- Kırgız Tr.** : Suu keçpey kepiçiñdi çeçre.
- Tatar Tr.** : Suw kürmiyçä itek salma.
- Özbek Tr.** : Suwni körmäy etik çeçme.
- Türkiye Tr.** : İnsan konuşa konuşa/hayvan koklaşa koklaşa (Gözaydın, 1998: 708-719).
- Azerbaycan Tr.** : At yerimäklä/insan bilmäklä.
- Türkmen Tr.** : İnsan soraşa soraşa/hayvan isgeşe işgeşe.
- Kazak Tr.** : Adam söyleskenşe/jılqı kesineskenşe.
- Kırgız Tr.** : Adam sölöskönçö/cılqıqaşınışkança.
- Özbek Tr.** : At kişnäşib tâpişär/adam esläşib.
- Türkiye Tr.** : Serçeden korkan darı ekmez (Gözaydın, 1998: 708-719).
- Azerbaycan Tr.** : Gurddan gorxan meşeye getmez.
Särçädän gorxan darı ekmmäz.
Gurddan gorxan mäsşäyä getmüz.
- Türkmen Tr.** : Serçe gorxan darı ekmez.
- Kazak Tr.** : Torgaydan qorqqan tarı ekpes
Ayudan qorıqqan ormana barmas.
Şegirtkeden qorıqqan egin ekpez.
- Kırgız Tr.** : Taraançıdan qorqqon taruu aydabayt.
Çegirtkädän qorqqan egin ekpeyt/ekpes.

- Tatar Tr.** : Çipçiqtan quriqsañ yoqlama
: büreden quriqqan urmanga barmas.
: Büreden qurkip urmanga barmıy/tormıylar.
: Ayidan quriqqan ormana barmas.
- Özbek Tr.** : Çumçuqdan qorqqan tariq ekmaz.
: Böridän qorqqan toqaygä kirmaz.
- Türkiye Tr.** : Baş yarılır börk içinde/kol kırılır kürk/yen içinde (Gözaydın, 1998: 708-719).
- Kazak Tr.** : Bas carılsa börk içinde/kol sınsa jeñ içinde.
Kırgız Tr. : Baş ayrılrsa börk içinde/kol sinse yeñ içinde.
Özbek Tr. : Baş yârilsä doppi âstidä.
Türkiye Tr. : Ey kızım sana diyorum/ey gelinim sen işit (Gözaydın, 1998: 708-719).
- Azerbaycan Tr.** : Gızım sänä deyiräm/gelinim sen eşid.
Türkmen Tr. : Gızım saña aydayın /gelinim sen düş/eşit.
Kazak Tr. : Kelinim Sagan aytam/qızım sen tiñda.
Kırgız Tr. : Keregem saña aytam/kelinim sen uq; uuñum saña aytamin/uulumsen uq
- Tatar Tr.** : Qızım siña äytäm/kilänäm sin tiñla.
Özbek Tr. : Qızım sengä aytaman/kelinim sen eşit.
Uygur Tr. : Qızım saña eytay/kelinim sen tinla.
Türkiye Tr. : Demir tavında dövülür(Gözaydın, 1998: 708-719; Karahan, 2010).
- Azerbaycan Tr.** : Dämir isti isti döyerler.
Kazak Tr. : Temirdi qızgan kezde soq.
Kırgız Tr. : Temirdi qızıganda/qızıusunda soq.
Tatar Tr. : Timerne qızivunda suq.
Özbek Tr. : Temirni qızıgida bâs.
Uygur Tr. : Tömürni qızıyıda soq.
Türkiye Tr. : Acele işe şeytan karışır (Çobanoğlu, 2004: 45).
Kazak Tr. : Asıkkanniñ ayağı etegine oralır.
Kırgız Tr. : Şaşkandın işi/ şaytandın işi.
Tatar Tr. : Aşığıç işke şaytan katışa.
Özbek Tr. : Aşukkan işga şaytan gashladı.
Uygur Tr. : Aldirigan işka şeytan igişidu.
Türkiye Tr. : Aç ayı oynamaz(Çobanoğlu, 2004: 46).
Türkmen Tr. : Aç ayı oynamaz.
Kırgız Tr. : Açkanın atı cürböyt.
Tatar Tr. : Aç ayu uynamas.
Özbek Tr. : Aç ayıg oynamas.
Uygur Tr. : Aç eyik oynimas.

Türkiye Tr.	: Açın karnı doyar gözü doymaz(Çobanoğlu, 2004: 50-51).
Kazak Tr.	: Aş adam özi toysa da közi toymaydı.
Kırgız Tr.	: Açtın kursağı toyso da közü toyboyt
Tatar Tr.	: Açka kazan astırma üşügenge ut yaktırma.
Özbek Tr.	: Açközniñ özi toysa hem közi toymas.
Uygur Tr.	: Açközniñ özi toysa közi toymas.

Bazı atasözlerinde aynı anlam başka kelimelerle ve kelimelerin sırası değiştirilerek oluşturulmuştur. Kelimelerin farklılığı ve sırasının değişmesi anlamda ve sözün mesajında bir değişikliğe yol açmamıştır. Bu durum, bu sözlerin aynı hayat tecrübesinden süzülüp geldiğini, atasözünün söylenmesine sebep olan olayın ortak bir hayat döneminin izleri olduğunu göstermektedir. Ortak bir hayat döneminin ürünü olmayı abartılı bulunlar için, aynı hadiseler karşısında aynı mantıkla benzer atasözlerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu durum, ayrı coğrafyalarda yaşasak bile aynı dünya görüşü ve hayat felsefesi ile yaşadığımızı gösterir ki, en büyük ve önemli müşteremiz de budur sanırım.

Atasözlerinde alıntı kaynağa uyulduğu için fark edilmese de verilen tablolara dikkat edildiği zaman görülecektir ki, Türk dilinin kolları arasındaki en büyük handikap ünlülerdir. Türk dili ünlüler bakımından zengin bir dildir. Kullanılan farklı alfabelerle birlikte aynı ünlünün değişik şekillerde yazılarak farkların oluşturulduğu dikkati çeken ilk husustur. Ünsüzlerle ilgili farkların çoğu düzenli ve kurallıdır. Dolayısıyla ortak bir alfabenin kullanılması bu farkları azaltacak ve Türk dili ile konuşan halkları birbirine yaklaştıracaktır.

Sonuç olarak alıntı kelimelerde bile bu kadar ortak noktaları olan Türk lehçelerinin konuşurlarının birbirini daha iyi anlayabilmesi için ortak bir alfabenin kullanılması şarttır. Ünlülerden kapalı e; ünsüzlerden gırtlak x'si , art damak q'sı ve g'sını içine alan ortak bir alfabe Türk dili ile konuşan bütün halkları birbirine yaklaştıracak ve birbirini daha kolay anlamasını sağlayacaktır.

Türk dili ile konuşan halkların geleceğe güvenle bakması, güven içinde yaşaması her şeyden önce var olması için bu şarttır.

Yapılan taramada elde edilen ve kullanılan örnekler göstermektedir ki yeryüzünde hala tek bir Türk dili vardır. Aynı veya farklı alfabeler kullanan, bağımsız ve yarı bağımsız veya başka bir ülkenin içinde yaşayarak farklı bir yazı dili kullanan bütün Türk topluluklarının müşterekleri canlı bir şekilde

varlığını devam ettirmektedir. Talat Tekin'in dilbilimi sınıflamasını esas alarak zikrettiği (T. Tekin, 1997 238-247) "idyolekt, tek bir kişinin konuşma alışkanlıklarının tümü; ağız, birbirine benzer idyolektler toplamı; lehçe ya da diyalekt, birbirine benzer ağızlar toplamı." tarifinden hareketle Türk dilini, Çuvaş ve Saha Türkçelerini Türk dilinden çok önce ayırdıkları için Türk dilinin ayrı birer kolları, geri kalanları ise Türk dilinin lehçeleri kabul etmek gerekir. Tespit edilen müşterekler de bunu doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2005), *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1987), "Dil Meseleleri ve Türk Dili", *Makaleler I*, (hzl. O. F. Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 325-332.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1987), "Türk Şivelerinin Tasnifi" *Makaleler I*, (hzl. O. F. Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 69-149.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1976), "Türk Milletinin Dili", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 131-141.
- AYDOĞDU, Özkan (2009), "Divanu Lügati't-Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol 1, No 1, s. 55-81.
- BİNLER, Mehmet Ziya (2007), *Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- BURAN, Ahmet (2007), *Kurşunlanan Türkoloji*, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- BURAN, Ahmet-Alkaya, Ercan (1999), *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1984), *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, s. (Türk Dili Tarihi I) 103-202; (Türk Dili Tarihi II) 1-48.
- ÇOBAN, M. Selda (2005), *Divanu Lügati't-Türk'te Geçen Oğuzca Kayıtlı Dil Malzemesi*, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek lisans Tezi), Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, AtaTürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- DOERFER, Gerhard (1992), "Türk Şiveleri mi, Türk Dilleri mi? Türk Dilleri!", *Türkoloji Eleştirileri*, (M. Ölmez'in çevirdiği 9 Kasım 1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ndeki aynı başlıklı yazı), s. 291-293.
- DOĞAN, Levent (2007), "Azerbaycan Türkçesi" *Çağdaş Türk Lehçeleri El kitabı*, (Ed. Levent doğan), 1. Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul, s. 1-51.

- EMRE, Ahmet Cevat (1949), *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri I Fonetik*, TDK İstanbul.
- ERCİLASUN, A Bican (Ed.) (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, A. Bican (1993), "Türk Dünyasında Alfabe ve Dil" *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 56-64.
- ERCİLASUN, A. Bican (1993), "Türk Dünyasının Dil Birliği Meselesi", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 65-75.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1991), "Söz Başı", *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. X-XIII.
- ERCİLASUN, A. Bican (Ed) (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EREN, Hasan (1993), "Yazı Reformları Karşısında", *Türk Dili*, S. 494, Ankara, s. 82-83.
- ERĞİN, Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basın-Yayın-Tanıtım, İstanbul.
- GÖZAYDIN, Nevzat (1998), "Türk Dünyasının Atasözleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 6, Güz 1998, TDK Yayınları, Ankara, s. 708-719.
- JANKOWSKI, Henryk (2010), "Orta Asya Türk Dillerinin Bazı Ortak Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 17, 2, s. 131-142.
- JORMA, Atilla (1999), *Hazar Berisi Karadeniz Kültür Çevresinde Türk Dili*, SOTA, Haarlem.
- KARA, Mehmet (2001), *Türkmençe (Griş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Kasım (2010), *Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Örneğinde Atasözlerinin Anlam Yönünden Karşılaştırılması*, (Yımlanmamış lisans tezi, danışman Yrd. Doç. Dr. Abdullah Kök), Kızılorda.
- KARAMANLIOĞLU, Ali (1986), *Türk Dili*, 4. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz (2007), "Azerbaycan Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. A. Bican Ercilasun), 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 171-230.
- KAYDAROV, Abdu Ali Turganbayulı- ORAZOV, Meyirbek (1999), *Türklük Bilgisine Giriş*, (çev. Vahit Türk), Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- KORAŞ, Hikmet (2013), "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü Hakkında Bir Değerlendirme", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol 5, No 1, April 2013, s. 105-114.

- KÖK, Abdullah (2004), *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- MERT, Osman (2007), "Kazak Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri", *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu, 21-23 Mayıs 2007 Bildiriler*, (ed. Doç. Dr. Sebahattin Şimşir-Yrd. Doç. Dr. Bedri Aydoğan), Almatı, s. 297-312.
- MUSAOĞLU, Mehman (2004), "Avrasya Türkçelerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi" *Dil Dergisi*, S. 124, A.Ü. Tömer, s. 53-81.
- ÖZÖNDER, Sema Barutçu (2002), *Eski Türklerde Dil ve Edebiyat*, *Türkler* C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 481-501.
- ROY, Olivier (2005), *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, (çev. Mehmet Morali), 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- TANÇ, Mustafa (2004), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçeleriyle Ortaklık Gösteren Söz Varlıkları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 18, Yaz 2004, Ankara; s. 89-102
- TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara.
- TEKİN, Talat (1997), " 'Türk Dilleri' mi, 'Türk Şiveleri' mi?", *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınları, Ankara 1997, s. 265-270.
- TEKİN, Talat (1997), " 'Türk Dialektleri' Değil, 'Türk Dilleri' ", *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınları, Ankara 1997, s. 271-281.
- TEKİN, Talat (1997), "Türk Dilleri Ailesi I", *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınları, Ankara, s. 238-247.
- TEKİN, Talat (1997), "Türk Dilleri Ailesi II"; *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınları, Ankara, s. 248-264.
- TEKİN, Talat (1997), "Türk Dilleri Ailesi III", *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınları, Ankara, s. 352-368.
- TEKİN, Talat (1997), "Türkî Tiller Familyası", *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yayınları, Ankara, s. 234-237.
- TOGAN, A. Zeki Velidi (1981), *Bugünkü Türkî Türkistan ve Yakın Tarihi*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TOKTAMIŞ, Sibel (2010), *Kazakçada Hayvan İsimleri ile Kurulmuş Deyimler ve Anlamlandırılması*, (Yayımlanmamış lisans tezi), Kızılıorda.
- ZEYNALOV, Ferhat (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, (çev. Yusuf Gedikli), Cem Yayınevi, İstanbul.